

ANNA JAGODZIŃSKA–MASTEJ*

FRANCUSKI A POLSKIE PROJEKTY NOWELIZACJI REGULACJI ZOBOWIĄZAŃ UMOWNYCH — PORÓWNANIE ROZWIĄZAŃ

1. UWAGI OGÓLNE I ZAKRES OPRACOWANIA

1.1. WPROWADZENIE

Prawo cywilne, a zwłaszcza prawo zobowiązań, można uznać za szkielet prawny aktywności ekonomiczno–gospodarczej, stąd konieczność zachowania jego aktualności oraz dostosowania go do bieżących potrzeb społecznych. Konieczność ta jest szczególnie widoczna we Francji, której prawo cywilne zawarte w Kodeksie Napoleona z 1804 r. nie było nigdy poddane globalnej reformie, choć oczywiście zarówno doktryna, jak i judykatura podejmowały ciągle wysiłki w dostosowaniu znaczenia jego postanowień do potrzeb praktyki.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest przedstawienie niektórych, uznanych przez autorkę za najistotniejsze, propozycji zmian zawartych w „Projet Chancellerie” oraz ich porównanie z postulowanymi obecnie propozycjami zmian dotyczących polskiego kodeksu cywilnego. Pełna analiza porównawcza projektów jest niemożliwa z uwagi na odmienny zakres ich regulacji, stąd poniżej przedstawione zostanie porównanie następujących instytucji prawnych: zdolności do czynności prawnych, reprezentacji, wad oświadczeń woli, formy czynności prawnych, zastrzeżenia wa-

* Autorka jest doktorantką prof. dr. hab. Fryderyka Zolla na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. Przygotowuje rozprawę doktorską nt.: „Wykonywanie i skutki niewykonania zobowiązań w projektach reform francuskiego kodeksu cywilnego na tle projektów europejskiego prawa umów”. Absolwentka Uniwersytetu w Orleanie na kierunkach prawo, specjalność prawo ekonomiczne oraz administracja publiczna i terytorialna, specjalność zarządzanie w administracji publicznej lokalnej.

runku i terminu, ważności umów, interpretacji ich postanowień oraz ich wykonania i skutków niewykonania. Już na wstępie należy zaznaczyć, że porównanie to ma niekiedy charakter jedynie fragmentaryczny, z uwagi na znaczne rozbieżności w zakresie przedmiotu regulacji trzech wyżej wymienionych propozycji reform.

1.2. REFORMA FRANCUSKIEGO PRAWA ZOBOWIĄZAŃ

Przypadające na 2004 r. obchody dwustulecia francuskiego kodeksu cywilnego były okazją do podjęcia prac nad jego reformą. Ich owocem są dwa odrębne, choć powiązane ze sobą projekty reformy.

Pierwszy z nich to tzw. *avant-projet Catala*¹ — projekt reformy tytułów III, IV i XX księgi trzeciej francuskiego kodeksu cywilnego obejmujący swoim zakresem zagadnienia prawa zobowiązań (umów, quasi-umów, odpowiedzialności cywilnej) i przedawnienia², który został przygotowany przez komisję złożoną z wybitnych przedstawicieli nauki pod przewodnictwem prof. Pierre Catala i przedstawiony Ministrowi Sprawiedliwości 22 września 2005 r. Autorzy projektu uznali, że możliwa jest reforma francuskiego prawa cywilnego polegająca w znacznej mierze na jego rekodyfikacji oraz wprowadzeniu nowych regulacji tylko tam, gdzie jest to niezbędne. Cele projektu to między innymi wprowadzenie rozwiązań wypracowanych przez doktrynę i judykaturę i nadanie im rangi rozwiązań ustawowych, zebranie w jednym akcie prawnym szeregu reguł ogólnych, wspólnych dla całej gałęzi prawa cywilnego, a dotychczas zawartych w wielu uregulowaniach szczegółowych, stworzenie nowoczesnej, wydajnej, zrozumiałej regulacji prawnej opartej na zasadach równowagi między stronami umowy i zapewniającej bezpieczeństwo transakcji oraz zawarcie w jednym akcie prawnym regulacji, które mogłyby stanowić francuski wkład w tworzenie europejskiego prawa zobowiązań.

Drugi z projektów to projekt reformy prawa umów, tzw. *projet Chancellerie*³, który ma zostać uzupełniony przez propozycje zmian części ogólnej zobowiązań oraz odpowiedzialności cywilnej. Projekt obejmuje więc swoim zakresem węższą, w porównaniu z projektem Catala, grupę zagadnień, skupiając się na propozycjach zmian dotyczących regulacji zawartych w tytule III księgi III francuskiego kodeksu cywilnego zatytułowanym „Zobowiązania”. Projekt został zredagowany w lipcu 2008 r. przez *Direction des affaires civiles et du Sceau*⁴ francuskiego Ministerstwa

¹ „*Avant-projet de réforme du droit des obligations et de la prescription — rapport Pierre Catala*”, *La documentation française*, 2006; tekst projektu wraz z uzasadnieniem w wersji elektronicznej można odnaleźć na stronie: www.ladocumentationfrancaise.fr

² Reforma regulacji dotyczących przedawnienia znalazła swoje odzwierciedlenie prawne w postaci prawa nr 2008-561 z 17 czerwca 2008 r., *JORF* nr 0141 z 18 czerwca 2008 r., s. 9856.

³ *Projet de réforme du droit des contrats* — tekst projektu wraz z uzasadnieniem w wersji elektronicznej można odnaleźć na stronie: www.droit.univ-poitiers.fr

⁴ Dyrekcja Spraw Cywilnych i Pieczęci we francuskim Ministerstwie Sprawiedliwości.

Sprawiedliwości (zwyczajowo francuskie Ministerstwo Sprawiedliwości określane jest mianem „Chancellerie”, stąd nazwa projektu), a następnie został upubliczniony i poddany pod dalszą dyskusję w lutym 2009 r. Za jego przygotowaniem stoi zatem władza wykonawcza — rząd francuski, a nie władza ustawodawcza, stąd po pierwsze, został on sfinansowany z funduszy publicznych, a po drugie, ma on charakter kolejnego projektu reformy prawa umów, a nie projektu o charakterze ustawodawczym, co z kolei prowadzi do konkluzji, że może on podlegać dalszym zmianom, modyfikacjom i przeobrażeniom, a jego treści nie należy traktować jako wersji ostatecznej, która w przyszłości miałyby się stać treścią obowiązującego prawa francuskiego w tym zakresie.

Wyżej wymieniony projekt został przygotowany w oparciu o analizę różnorodnych źródeł i poglądów, w tym prac przedstawicieli doktryny oraz judykatury, propozycji zawartych w innych projektach reformy francuskiego kodeksu cywilnego (w szczególności „avant-projet Catala” oraz propozycjach⁵ grupy pracującej pod egidą Akademii Nauk Moralnych i Politycznych⁶, na której czele stoi prof. François Terré), analizę prawnoporównawczą oraz międzynarodowe i europejskie uregulowania z zakresu prawa zobowiązań (w tym w szczególności we Wspólnym Systemie Odniesienia⁷ i zasadach UNIDROIT⁸). Projekt ma na celu zastąpienie istniejących regulacji nowymi, tak by francuskie prawo umów było nie tylko nowoczesne i dostosowane do zmieniających się potrzeb praktyki, ale także jasne dla obywateli oraz by mogło stanowić francuski udział w pracach nad wspólnym, europejskim kodeksem cywilnym.

Projekt Chancellerie został usystematyzowany w bardzo przejrzysty sposób z wykorzystaniem „etapów życia” umowy. Oto spis treści „Projet Chancellerie”:

LIVRE III TITRE III — LES OBLIGATIONS

Chapitre Préliminaire — La source des obligations

Sous — titre I — Le contrat

Chapitre I — Définitions

Chapitre II — Principes directeurs

Chapitre III — Formation

Section 1: La négociation

Section 2: L’offre et l’acceptation

Section 3: La date et le lieu de formation

Section 4: Les avant-contrats

⁵ F. Terré, C. Aubert De Vincelle: *Pour une réforme du droit des contrats*, Dalloz 2008.

⁶ L’Académie des Sciences morales et politiques — szczegółowe informacje na temat historii, organizacji, zasad działania i celów Akademii można odnaleźć na stronie: www.asmp.fr

⁷ Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law — Draft Common Frame of Reference (DCFR), Interim Outline Edition, Seller European Law Publishers, 2008.

⁸ Principes d’UNIDROIT relatifs aux contrats du commerce international, Institut international pour l’unification du droit privé (UNIDROIT), Rzym 2004.

- Chapitre IV — Représentation
- Chapitre V — Forme
- Chapitre VI — Validité
 - Section 1: Le consentement
 - § 1 — L’obligation pré-contractuelle d’information
 - § 2 — Les vices du consentement
 - Section 2: La capacité
 - Section 3: Le contenu du contrat
 - § 1 — Les obligations contractuelles
 - § 2 — L’objet des obligations contractuelles
 - § 3 — L’intérêt au contrat
 - Section 4: La licéité du contrat
 - Section 5: Les sanctions
 - § 1 — La nullité
 - § 2 — La caducité
 - § 3 — L’inopposabilité
 - Section 6: Les restitutions consécutives à l’anéantissement du contrat
- Chapitre VII — Exécution
 - Section 1: L’obligation de donner
 - Section 2: Les obligations conditionnelles
 - Section 3: Les obligations à terme
 - § 1 — Du terme en general
 - § 2 — Du terme suspensif
 - Section 4: La durée du contrat
- Chapitre VIII — Effets
 - Section 1: Les effets du contrat entre les parties
 - Section 2: Les effets du contrat à l’égard des tiers
 - § 1 — Dispositions generals
 - § 2 — Le porte-fort et la stipulation pour autrui
 - § 3 — La transmission du contrat à cause de mort
 - § 4 — La cession de contrat
 - § 5 — Les actions ouvertes aux créanciers
- Chapitre IX— Interprétation et qualification
 - Section 1: L’interprétation des contrats
 - Section 2: La qualification
- Chapitre X — Inexécution
 - Section 1: L’exécution forcée en nature
 - Section 2: La resolution
 - Section 3: La responsabilité contractuelle
- Chapitre XI — Le contrat électronique
 - Section 1: Exigences de forme
 - Section 2: L’offre et l’échange d’informations
 - § 1 — L’offre
 - § 2 — L’échange d’informations

Pierwsze artykuły projektu zostały poświęcone definicjom ogólnym pojęć funkcjonujących w prawie umów. Artykuły 5–14 Projektu Chancellerie stanowią w znacznej mierze powtórzenie art. 1101–1106 C.C., uzupełniając je jednak o definicje nowych instytucji powstałych w wyniku przeobrażeń życia społeczno–gospodarczego od czasu powstania francuskiego kodeksu cywilnego, a to między innymi umów ramowych i umów zależnych.

Następne artykuły Projektu Chancellerie (art. 15–18) poświęcono zasadom ogólnym prawa umów, zbierając je w jednym rozdziale na wzór francuskiego kodeksu postępowania cywilnego. Stanowią one potwierdzenie francuskiego stanowiska odnośnie do prawa umów na gruncie debaty europejskiej. Niektóre z zawartych w projekcie zasad były już ujęte we francuskim kodeksie cywilnym, a to zasada bezpieczeństwa kontraktowego (bezpieczeństwa obrotu) oraz zasada lojalności między stronami umowy wyrażona w zasadzie dobrej wiary, inne zostały literalnie przedstawione w formie przepisów prawa po raz pierwszy, a ich treść i zakres są wynikiem prac judykatury i doktryny. Chodzi tutaj przede wszystkim o zasadę wolności kontraktowej (*liberté contractuelle*) rozumianą jako prawo do niezawierania umowy, prawo do wyboru drugiej strony umowy oraz prawo stron do określania zawartości i formy umowy.

Kolejny rozdział projektu poświęcony został regulacjom dotyczącym etapu zawierania umowy, co stanowi dość istotne novum, biorąc pod uwagę, że do tej pory francuski kodeks cywilny nie zawierał żadnego przepisu odnoszącego się bezpośrednio do tego etapu, a wszelkie funkcjonujące standardy są wynikiem wysiłku judykatury. W art. 19–35 projektu zawarto zatem regulacje dotyczące negocjacji, oferty i jej przyjęcia, umowy przedwstępnej oraz daty i miejsca zawarcia umowy. W zakresie negocjacji postanowiono, że strony korzystają ze swobody w ich prowadzeniu, a ich nielojalne zerwanie może prowadzić do powstania odpowiedzialności deliktowej. Dodano także regulacje dotyczące obowiązku zachowania poufności i regulujące tzw. *l'accord de principe*, a więc porozumienia stron w przedmiocie sposobu prowadzenia i zakresu negocjacji. Zrezygnowano z wymogu zawarcia umowy docelowej w przypadku zawinionego przez jedną ze stron zerwania negocjacji, jej śmierci lub utraty zdolności do zawarcia umowy. W kwestii daty i miejsca zawarcia umowy potwierdzono, że regulacje ich dotyczące oparte są na teorii utrzymania. Uregulowano także kwestię umów przedwstępnych (*avant-contrats*), a więc jednostronnego przyrzeczenia umowy (*promesse unilatérale de contrat*) i umowy o pierwszeństwo (*pacte de préférence*), która w razie zawarcia umowy z osobą trzecią pozostającą w złej wierze powoduje nieważność umowy, której pierwszeństwo dotyczyło. Jeśli chodzi o zawartość umowy, to na szczególne uwzględnienie zasługuje rezygnacja z pojęcia kauzy (*cause*) umowy wzorem propozycji zawartych w projektach harmonizacji europejskiego prawa umów i zastąpienie jej pojęciem interesu umowy (art. 85–87 projektu), a także definitywne rozstrzygnięcie kwestii określania ceny w umowach, szeroko dyskutowane przez judykaturę francuską od

1995 r., przez przyznanie stronom prawa do ustalenia jej ostatecznej wysokości dopiero na etapie wykonania umowy oraz przez dopuszczenie interwencji sądu na żądanie dłużnika w przypadku nadużyć w sposobie jej ustalenia w celu uzyskania odszkodowania lub stwierdzenia nieważności umowy ze skutkiem na przyszłość.

W zakresie nieważności umowy spowodowanej brakiem wszystkich czterech ustawowych warunków jej ważności, utrzymano rozróżnienie między nieważnością absolutną (*nullité absolue*), chroniącą interes generalny (społeczny), a nieważnością relatywną (*nullité relative*), chroniącą interes prywatny, przyznając prawo do stwierdzenia nieważności umowy także na podstawie porozumienia stron i połączono go z określeniem konsekwencji towarzyszących anulowaniu umowy w postaci restytucji w naturze lub przez ekwiwalent, która to kwestia do tej pory nie była jasno uregulowana we francuskim kodeksie cywilnym, a przez swoją złożoność przysparzała wielu problemów judykaturze, o czym może świadczyć zmienność jej stanowiska w wyżej wymienionym przedmiocie.

W zakresie reprezentacji stron sprecyzowano zakres możliwych działań reprezentowanego oraz reguły rządzące przekroczeniem zakresu pełnomocnictwa (art. 39 i 41). Dopuszczono też *action interrogatoire* dającą osobie trzeciej możliwość ustalenia istnienia i zakresu pełnomocnictwa w razie uzasadnionych wątpliwości (art. 40).

Regulacja wad oświadczenia woli została poszerzona o pojęcie „przemoc ekonomiczna” (*violence économique*), wprowadzone przez judykaturę francuską, a polegające na nadmiernym, a przez to nieelojalnym wykorzystaniu zależności ekonomicznej drugiej strony umowy.

W art. 66–78 Projektu Chancellerie zajęto się problemem zdolności osób fizycznych i osób prawnych, rozbudowując regulacje dotyczące tej kwestii w stosunku do obowiązującego kodeksu cywilnego między innymi przez sprecyzowanie reguł dotyczących umów zawieranych w imieniu przyszłej osoby prawnej.

Regulacja skutków umowy została ujęta w bardziej analityczny i mniej opisowy sposób w stosunku do obecnie obowiązującego we Francji kodeksu cywilnego przy jednoczesnym rozróżnieniu skutków umowy między jej stronami (art. 135–136, gdzie podobnie jak w propozycjach europejskich uregulowano konsekwencje siły wyższej rozumianej jako zdarzenie, którego nie dało się przewidzieć i było niemożliwe do zapobieżenia, a które spowodowało dla jednej ze stron umowy nadzwyczajną trudność w wykonaniu umowy, przyznając stronom możliwość renegotjacji jej postanowień, a w razie braku porozumienia między stronami interwencję sędziego, który może zadecydować o zmianie warunków umowy lub orzec o jej zakończeniu) i wobec osób trzecich (art. 137–151).

Jeśli chodzi o interpretację postanowień umowy, to autorzy projektu opowiedzieli się za interpretacją subiektywną, zgodną ze wspólną wolą stron i tak przeprowadzoną, by pozwalała na zachowanie spójności zarówno wszystkich klauzul zawartych w jednej umowie, jak i umów stanowiących pewien zorganizowany zespół (art. 152–158). Dopuszczono również możliwość konwalidacji umowy przez sędziego.

Ważną zmianą jest także zebranie w jednym rozdziale, do tej pory rozproszonych w różnych częściach francuskiego kodeksu cywilnego, postanowień regulujących umowy elektroniczne (art. 183–195).

Kwestie najbardziej istotne z punktu widzenia niniejszego opracowania regulowane są w rozdziale VII (art. 110–134) dotyczącym wykonania umowy i rozdziale X (art. 159–182) regulującym jej niewykonanie. Ponieważ powyższe zagadnienia są tematem niniejszego opracowania i będą szczegółowo omówione w dalszej jego części, w tym miejscu podam tylko, że projekt opowiada się za wykonywaniem zobowiązań do czynienia w naturze, a w razie braku, opóźnionej lub wadliwej egzekucji tychże pozostawia wierzycielowi wybór między przymusowym wykonaniem w naturze, rozwiązaniem umowy ze skutkiem wstecznym albo żądaniem odszkodowania. W przypadku umów wzajemnych powyższe możliwości są dodatkowo uzupełnione o zarzut niewykonania i zawieszenie wykonania umowy. Zobowiązania do nieczynienia również powinny zostać wykonane w naturze, a w razie braku egzekucji wierzyciel może dochodzić odszkodowania. Dodatkowo w zakresie niewykonania umowy rozwiązaniem wartym przytoczenia, w celu dokonania ogólnej charakterystyki projektu, jest możliwość rozwiązania umowy ze skutkiem wstecznym. Widoczna jest tutaj inspiracja autorów projektu rozwiązaniami zaproponowanymi na płaszczyźnie europejskiej. Jeśli niewykonanie zobowiązania pozbawia wierzyciela interesu umownego, może on wezwać dłużnika do jego wykonania, wyznaczając mu w tym celu właściwy termin, po którego bezskutecznym upływie może jednostronnie rozwiązać umowę ze skutkiem od chwili jej zawarcia na koszt i ryzyko dłużnika niewykonującego zobowiązania. Do rozwiązania umowy ze skutkiem wstecznym może dojść również w wyniku orzeczenia sądu i wykonania klauzuli rozwiązującej w niej zawartej, a także przed nadejściem terminu jej wykonania, jeżeli z okoliczności wynika trwały brak możliwości jej wykonania przez dłużnika. W odniesieniu natomiast do regulacji dotyczących roszczeń odszkodowawczych projektodawcy opowiedzieli się za tymczasowym utrzymaniem rozwiązań obowiązującego francuskiego kodeksu cywilnego do czasu przeprowadzenia w przyszłości globalnej reformy regulacji dotyczących odpowiedzialności umownej⁹.

1.3. PROJEKTY POLSKIE

W Polsce również trwają prace zmierzające do przeprowadzenia głębokiej reformy regulacji kodeksu cywilnego. Potrzeba jej przeprowadzenia jest jednak bardziej niż we Francji związana nie tyle z upływem czasu, ile z przyczynami natury polityczno–ustrojowej. Po pierwsze, uchwalenie w 1997 r. nowej Konstytucji spowodowało konieczność dostosowania do jej założeń rozwiązań rangi ustawowej,

⁹ *Rapport de représentation* (w:) *Projet...*, *op. cit.*, s. 1–7.

w tym zawartych w kodeksie cywilnym, po drugie, wejście Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. zgodnie z obowiązującymi w jej strukturach regulacjami wymaga od prawodawcy nie tylko implementacji przepisów tworzonych przez jej organy prawodawcze, ale także harmonizacji i zbliżenia ustawodawstw, co powoduje konieczność włączenia do polskiego kodeksu cywilnego wzorców uregulowań europejskich. Po trzecie, rozwijające się stale po 1989 r. kontakty międzynarodowe na płaszczyźnie handlowej spowodowały konieczność wprowadzenia wielu nowych uregulowań, głównie o charakterze regulacji pozakodeksowych, co doprowadziło do niepożądanego rezultatu destabilizacji i utraty przejrzystości przepisów prawa prywatnego w ogólności¹⁰.

Prace nad reformą obejmującą swoim zakresem między innymi kodeks cywilny zostały powierzone Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przy Ministrze Sprawiedliwości złożonej z przedstawicieli nauki prawa i praktyków. Jej powołanie zostało poparte przez Radę Legislacyjną przy Prezesie Rady Ministrów, która w swoim raporcie o tworzeniu prawa stwierdziła między innymi, że: „(...) jest niezmiernie ważne, aby kodeks cywilny odpowiadał wyzwaniom chwili bieżącej. Niestety jego stan obecny pozostawia wrażenie kodyfikacji częściowej i w znacznej mierze przestarzałej. Jest to wynikiem szeregu czynników, a w pierwszym rzędzie pochodzenia tego kodeksu z 1964 r. i jego oparcia na założeniach systemu socjalistycznego. Poważne zmiany w kodeksie cywilnym dokonane w ostatnim szesnastolecu nie zdołały usunąć wielu pozostałości dawnego systemu. Ponadto zmiany te były dokonywane *ad casum* i brak było spojrzenia na całość kodeksu. W takich warunkach występuje zjawisko dekodyfikacji materii, które powinny znajdować się w kodeksie cywilnym, a zostały umieszczone poza kodeksem (...). W związku z tym palącą sprawą jest opracowanie nowego kodeksu cywilnego na wzór innych krajów byłego obozu socjalistycznego (...)”¹¹.

Komisja Kodyfikacyjna w swoich pracach nad reformą kodeksu cywilnego poszukiwała się rozwiązaniami obecnymi w unormowaniach europejskich (w tym w szczególności korzystała z pomocy holenderskich uczonych) i międzynarodowych. Owocem jej prac było opublikowanie w 2006 r. obszernej, bo liczącej 601 stron, tzw. Zielonej Księgi¹² zawierającej optymalną wizję kodeksu cywilnego. Stała się ona w kolejnych latach przedmiotem szerokich dyskusji doktrynalnych pośród teoretyków i praktyków między innymi podczas II Ogólnopolskiego Zjazdu Cywiliistów w Wiśle czy w czasie sympozjum zorganizowanego przez Stowarzyszenie Notariuszy RP i Krajową Radę Notarialną¹³. Działania te doprowadziły do stworze-

¹⁰ Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca przy Ministrze Sprawiedliwości, Z. Radwański (wstęp): *Księga pierwsza kodeksu cywilnego — projekt z uzasadnieniem*, Warszawa 2009, s. 3 i n.

¹¹ Por. opracowanie M. Kępińskiego, M. Seweryńskiego i A. Zielińskiego: *Rola kodyfikacji na przykładzie prawa prywatnego w procesie legislacyjnym*, Przegląd Legislacyjny 2006, nr 1, s. 10.

¹² Z. Radwański (red.): *Zielona Księga — optymalna wizja kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Oficyna Wydawnicza Ministerstwa Sprawiedliwości, Warszawa 2006.

¹³ Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca przy Ministrze Sprawiedliwości, *op. cit.*, s. 5.

nia projektu reformy kodeksu cywilnego, którego podstawowymi założeniami jest oparcie regulacji na zasadzie autonomiczności i równorzędności uczestników stosunków cywilnoprawnych oraz powszechności (objęcie jego zakresem prawa handlowego, konsumenckiego i rodzinnego), w oparciu o zasadę kontynuacji polskiej doktryny cywilistycznej. Jeśli chodzi o stronę formalną regulacji, to autorzy uznali, że podobnie jak obowiązujący kodeks cywilny z 1964 r. także projektowany kodeks ma być usystematyzowany według modelu pandektowego, a styl przepisów powinien nawiązywać do tradycji francuskiej, której główną zaletą jest tworzenie syntetycznych zwięzłych przepisów¹⁴.

Projekt księgi pierwszej kodeksu cywilnego wraz z uzasadnieniem opracowanym przez Komisję Kodyfikacyjną opublikowano w 2009 r. W tym samym roku opublikowano także inny projekt przygotowany na zlecenie Komisji pod auspicjami Ośrodka Koordynacyjnego Szkół Praw Obcych Uniwersytetu Jagiellońskiego obejmujący swoim zakresem wykonanie i skutki naruszenia zobowiązań¹⁵. Zgodnie z wolą jego autorów jest to projekt studyjny, mający stanowić głos w dalszej dyskusji nad reformą kodeksu cywilnego oraz nad europejskim *ius commune*, który mógłby stanowić podstawę nowelizacji obowiązującego kodeksu cywilnego lub tworzyć fragment nowej regulacji, której powstanie winno być poprzedzone szeroko zakrojoną dyskusją oraz badaniami na płaszczyznach prawnoporównawczej, ekonomicznej i politycznej¹⁶. Przy przygotowywaniu projektu niejednokrotnie korzystano z rozwiązań już istniejących i funkcjonujących w obrocie prawnym, tj. regulacji zawartych w konwencji wiedeńskiej o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów, UNIDROIT, PECL, Acquis, CFR czy ustawodawstw narodowych państw europejskich oraz projektach europejskich, tj. projekt europejskiego prawa umów i Wspólnego Systemu Odniesienia¹⁷. Próbując dokonać ogólnej charakterystyki założeń projektu, można stwierdzić, że jest on oparty na następujących zasadach ogólnych: jednolitej formule naruszenia zobowiązania, przyjęciu za miernik wykonania zobowiązania uzasadnionych oczekiwań wierzyciela, zasadzie zapłaty efektywnej w umówionej walucie przy wykonywaniu zobowiązań pieniężnych, rozbudowanej listy surogatów wykonania zobowiązania, jednolitej koncepcji naruszenia zobowiązań wraz z ujednoliconymi sankcjami za ich naruszenie, częściowego odejścia do kryterium winy przy naruszeniu zobowiązania oraz — za „avant-projet Catala” — przewidywalności szkody jako kryterium dochodzenia jej naprawienia.

W kwestii wykonania zobowiązań autorzy projektu uznają go za dość konserwatywny, podkreślając, że niektóre zaproponowane zmiany mają charakter jedynie redakcyjny, choć z drugiej strony można zaobserwować wprowadzenie do

¹⁴ *Ibidem*, s. 6.

¹⁵ M. Pecyna (red.): *Wykonanie i skutki naruszenia zobowiązań — projekt z uzasadnieniem*, Kraków 2009; dalej: projekt uniwersytecki.

¹⁶ *Ibidem*, s. 29 i 31.

¹⁷ *Ibidem*, s. 31.

projektu regulacji bazujących na prawie europejskim, poglądach doktryny, a nawet kodeksie zobowiązań.

Inspiracja prawem europejskim widoczna jest między innymi w przyznaniu centralnej roli usprawiedliwionych oczekiwań wierzyciela przy wykonywaniu zobowiązań (art. I:1) czy nadaniu publicznym oświadczeniom przedsiębiorców i osób trzecich mających bezpośredni interes w zwiększeniu popytu na dane dobro czy usługę charakteru elementu treści zobowiązania (art. I:2).

Autorzy, działając w celu zwiększenia pewności obrotu, obniżyli znaczenie nieostrego kryterium oceny prawidłowości wykonania zobowiązania, jakim jest pojęcie dobrych obyczajów (art. I:1 § 3), w tym samym celu zaproponowali bardziej rygorystyczne ujęcie klauzuli *rebus sic stantibus* (art. I:4), odsyłając jednocześnie do postanowień o odstąpieniu i wypowiedzeniu umowy przy rozwiązaniu umowy przez sąd z jej użyciem (art. I:4 § 3).

W zakresie wykonania zobowiązania przez osobę trzecią opowiedziano się za wprowadzeniem dość istotnej zmiany w stosunku do obecnie obowiązujących przepisów przez rezygnację z rozróżnienia między świadczeniami pieniężnymi i innymi, oraz ustalenie, że wierzyciel może odmówić przyjęcia świadczenia spełnionego przez osobę trzecią, powołując się na swój uzasadniony interes, chyba że osoba trzecia odpowiada za dłużnika (art. I:7).

Projektodawcy wprowadzili także zmiany w zakresie zaliczenia świadczenia w razie wielości długów dla usunięcia niejasności i zwiększenia precyzyjności uregulowań w tym zakresie. Zgodnie z art. I:8–I:12 zaliczenie nie może nastąpić na poczet długu przedawnionego, chyba że dłużnik wyraźnie go wskazał jako dług umarzany, wprowadzono granice czasowe dla wskazania przez wierzyciela długu, na który świadczenie ma zostać zaliczone, sprecyzowano uregulowania dotyczące zaliczenia ustawowego oraz uregulowano tzw. porządek legitymacyjny w tym zakresie.

Niewielkie zmiany wprowadzono także w kwestii pokwitowań i zwrotu dokumentów, zaznaczając, że dłużnik nie może wstrzymać się ze spełnieniem świadczenia, jeżeli nie ma interesu prawnego w otrzymaniu pokwitowania (art. I:13).

W zakresie miejsca i terminu spełnienia świadczenia powrócono w pewnym sensie do rozwiązań kodeksu zobowiązań, między innymi zastępując pojęcia „miejsce zamieszkania” i „siedziba” pojęciem „adres” (art. I:18), a w zakresie terminu spełnienia świadczenia zrezygnowano z obowiązku wierzyciela wezwania dłużnika do wykonania zobowiązania oraz rozszerzono na wszelkie zobowiązania powiązane obowiązek ich jednoczesnego spełnienia (art. I:20).

Istotne novum stanowią propozycje projektu w zakresie wykonywania zobowiązań pieniężnych, które dodatkowo nie pokrywają się z propozycjami europejskimi rozwiązania tej kwestii. Przede wszystkim zaproponowano zasadę zapłaty efektywnej w umówionej walucie, a ponadto swobodniej określono sposób spełnienia świadczenia w obrocie profesjonalnym i uregulowano zapłatę na rachunek

bankowy zgodnie z poglądami doktryny i orzecznictwa (art. I:21–23). Zaproponowano także bardziej szczegółową w stosunku od obecnie obowiązującego prawa regulację w przedmiocie surogatów wykonania zobowiązania między innymi przez wprowadzenie nienormowanej dotychczas problematyki „wykonania tymczasowego” pojęcia wprowadzonego na potrzeby omawianego projektu (art. I:24–35).

Zmodyfikowano również przepisy regulujące odnowienie przez ustalenie, że wręczenie dokumentu dłużnego nie prowadzi do nowacji, odniesiono się także do wpływu nowacji na ustanowione zabezpieczenia, podkreślając, że zasada wygasania dotyczy tylko zabezpieczeń o charakterze akcesoryjnym (art. I:26–27).

W zakresie skutków naruszenia zobowiązania można zaobserwować zaproponowanie istotnych zmian w stosunku do obecnie obowiązujących przepisów. Po pierwsze, projekt wprowadza jednolitą konstrukcję naruszenia zobowiązania w tym znaczeniu, że nie przewiduje zróżnicowanych sankcji naruszenia. W razie naruszenia zobowiązania wierzyciel może dokonać wyboru spośród przewidzianego w projekcie zakresu środków, a to: roszczenia o wykonanie zobowiązania (art. II:4), wstrzymania się ze spełnieniem świadczenia (art. II:7), prawa odstąpienia od umowy i obniżenia świadczenia (art. II:8) oraz roszczenia o naprawienie szkody (art. II:18–19). W projekcie wprowadzono także regulacje dotyczące odsetek za opóźnienie zgodne z postanowieniami dyrektywy nr 2000/35 o opóźnieniach w płatnościach w transakcjach handlowych, kary umownej oraz jej zbiegu z roszczeniem o naprawienie szkody (art. II:21 i II:23–27), a także uszczegółowiono regulację odstąpienia od umowy, doprecyzowując jej obligacyjne skutki oraz kwestie żądania wynagrodzenia za korzystanie z przedmiotu świadczenia (art. II:14), jak i przewidując możliwość odstąpienia od umowy w przypadku przewidzianego naruszenia zobowiązania (art. II:11).

Za propozycjami zawartymi w Zasadach *Acquis*, choć z modyfikacjami wynikającymi z negatywnej oceny niektórych ich postanowień, projekt odchodzi od kryterium winy jako bazy dla odpowiedzialności za niewykonanie zobowiązania, przyznając wierzycielowi prawo korzystania z większości jego uprawnień niezależnie od winy w niewykonaniu zobowiązania. Powyższe nie może być rozumiane jako całkowite pozbycie się kryterium winy z propozycji projektu (por. art. II:18 § 1), choć projekt, podobnie jak to ma miejsce w regulacjach konwencji wiedeńskiej i Wspólnego Systemu Odniesienia, przyjmuje przewidywalność szkody jako przesłankę jej naprawienia w zobowiązaniach umownych. Według zamierzeń autorów projektu ma on być na tyle ogólnym i elastycznym systemem, by zmniejszyć konieczność wprowadzenia wyjątków w części ogólnej zobowiązań¹⁸.

¹⁸ *Ibidem*, s. 31–39.

2. ZDOLNOŚĆ DO CZYNNOŚCI PRAWNYCH

Projekt francuski przyznaje zdolność do zawierania umów, a więc odpowiednik polskiej zdolności do czynności prawnych każdej osobie fizycznej i prawnej, a nawet w przypadku tych ostatnich także osobie przyszłej, uzależniając jednak wykonanie zobowiązania od uzyskania przez nią osobowości prawnej i od jej następczej akceptacji wyrażonej zgodnie z regułami przewidzianymi dla danego rodzaju osób prawnych (art. 66 *Projet Chancellerie*). Od powyższej zasady istnieją jednak wyjątki. Nie mają zdolności do zawierania umów osoby fizyczne uznane przez prawo za „niezdolne” (*incapables*), niepełnoletni pozostający pod władzą rodzicielską oraz niektóre kategorie osób pełnoletnich podlegających szczególnej ochronie prawa¹⁹ (art. 67 i 72 *Projet Chancellerie*), a także osoby prawne, które mogą dokonywać tylko czynności przydatnych do realizacji ich celów statutowych oraz czynności do nich akcesoryjnych, pod warunkiem poszanowania przepisów prawnych regulujących określony rodzaj osoby prawnej (art. 68 *Projet Chancellerie*). Odpowiednikiem polskiej ograniczonej zdolności do czynności prawnych jest uregulowanie zawarte w art. 69 *Projet Chancellerie*, które stanowi, że osoba pozbawiona zdolności do wykonywania swoich praw może dokonywać czynności w drobnych bieżących sprawach życia codziennego, na które zezwalają jej przepisy prawa lub ustalone zwyczaje, pod warunkiem że ich zawarcie dokonywane jest w normalnych okolicznościach. Konsekwencją zawarcia umowy z osobą pozbawioną zdolności do zawierania umów albo objętą zakazem (*interdiction*) jest jej wadliwość, chyba że brak zdolności lub zakaz są podyktowane chęcią usunięcia nierównowagi stron powstałej podczas zawierania umowy, albo umowa może zostać wykonana przez inne jej strony (art. 70 *Projet Chancellerie*). Sytuację, w której osoba niezdolna do zawarcia umowy albo objęta zakazem zawarła ją mimo istnienia przeszkód z osobą posiadającą zdolność do kontraktowania, reguluje art. 71 *Projet Chancellerie*. Zgodnie z jego brzmieniem osoby zdolne do kontraktowania nie mogą wyciągać korzyści z faktu braku zdolności do zawierania umów drugiej strony, która może żądać uznania umowy za względnie nieważną lub jej uchylecia, chyba że umowa została zawarta z poszanowaniem zasad praworządności oraz była przydatna dla osoby niezdolnej do kontraktowania lub jej wykonanie przyniosło jej korzyść. Umowa taka pozostanie również ważna, jeżeli zostanie potwierdzona przez osobę chronioną, po uzyskaniu przez nią zdolności do zawierania umów. Potwierdzenie jest też przesłanką uznania ważności umowy zawartej z niepełnoletnim prowadzącym działalność zawodową, który w takiej sytuacji nie może żądać stwierdzenia nieważności ani uchylecia zobowiązań, które zaciągnął, jeżeli potwierdził je po uzyskaniu pełnoletności (art. 74 *Projet Chancellerie*).

¹⁹ Por. także art. 488 C.C. (w:) *Code Dalloz Expert. Code Civil 2009–6e édition, Dalloz 2008.*

Na marginesie niniejszych rozważań należy wskazać na ciekawe rozwiązanie, jakim jest ograniczenie zdolności kontraktowania w przypadku osób zatrudnionych w ośrodkach opieki zajmujących się osobami ułomnymi lub chorymi psychicznie uregulowane w art. 73 *Projet Chancellerie*. Otóż zgodnie z jego regulacją osoby takie, a także ich wstępni, zstępni i małżonek objęte są zakazem pod rygorem nieważności czynności prawnej przyjmowania dóbr lub praw od podopiecznych ośrodka, a nawet wynajmowania lokali, w których takie osoby mieszkają przed ich przyjęciem do ośrodka, bez uprzedniego uzyskania stosownego zezwolenia sądu. Rozwiązanie to w swoim zarysie i celu odpowiada ochronie osób pozostających w stanie zaburzeń psychicznych wyłączającą rozsądną ocenę skutków oświadczenia woli przez uznanie takich oświadczeń za nieważne z mocy prawa przewidzianej w art. 116 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego.

W projekcie polskim w zakresie zdolności osób fizycznych do czynności prawnych, a więc i zawierania umów, utrzymano podział na pełną zdolność do czynności prawnych uzyskiwaną z chwilą osiągnięcia pełnoletności albo w razie zawarcia małżeństwa (art. 13 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego) i ograniczoną zdolność do czynności prawnych przysługującą małoletnim, którzy ukończyli lat 13. W takim przypadku zaciągnięcie zobowiązania lub rozporządzenie swoim prawem dla swojej ważności wymaga zgody przedstawiciela ustawowego (art. 14 § 2 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego) lub potwierdzenia zawartej umowy przez przedstawiciela ustawowego lub osobę ograniczoną po uzyskaniu pełnej zdolności (art. 15 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego). Natomiast podobnie jak w projekcie francuskim osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych może bez zgody przedstawiciela zawierać umowy powszechnie zawierane w drobnych bieżących sprawach życia codziennego, a dodatkowo rozporządzać swoim zarobkiem (z zastrzeżeniem wyrażonym w art. 17 § 2 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego, że z ważnych powodów uprawnienie to może zostać ograniczone przez sąd opiekuńczy przez ustanowienie konieczności uzyskania zgody przedstawiciela, co jednak nie obejmuje dokonywania samodzielnie przez taką osobę czynności zmierzających do zawarcia tzw. umów drobnych) i przedmiotami nabytymi za zarobek, pieniędzmi oraz rzeczami ruchomymi oddanymi jej przez przedstawiciela do swobodnego użytku (z wyjątkiem czynności prawnych, na które przedstawiciel mógłby wyrazić zgodę tylko po uzyskaniu zezwolenia sądu). Z kolei osoby małoletnie do lat 13 oraz ubezwłasnowolnione nie mają zgodnie z projektem zdolności do zawierania umów, z tym jednak istotnym zastrzeżeniem, że zawarta przez nie umowa pozostaje ważna, chyba że pociąga za sobą rażące pokrzywdzenie małoletniego lub osoby ubezwłasnowolnionej (art. 18 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego).

W kwestii zdolności do czynności prawnych osób prawnych projekt polski postanawia, że osoba prawna działa przez swoje organy, w sposób przewidziany w ustawie i w wydanym na jej podstawie statucie (art. 48 projektu Komisji Kody-

fikacyjnej Prawa Cywilnego). Zgodnie z art. 47 wyżej wymienionego projektu jednostka organizacyjna uzyskuje osobowość prawną z chwilą jej wpisu do właściwego rejestru, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej. Podobnie jak w przypadku projektu francuskiego możliwe jest przyznanie zdolności prawnej jednostce organizacyjnej przed jej wpisem do rejestru (osoba prawna w organizacji), a prawa i obowiązki, które ona nabyła w tym okresie, stają się prawami i obowiązkami osoby prawnej powstałej na skutek wpisu. Odmiennie natomiast niż w przypadku projektu francuskiego w braku wymaganego przez ustawę wpisu, za zobowiązania osoby prawnej w organizacji odpowiadają solidarnie osoby fizyczne, które utworzyły jednostkę organizacyjną.

Porównanie proponowanych zmian w projekcie francuskim i polskim prowadzi do wniosku, że oba projekty, poza niewielkimi różnicami, są zbliżone w kwestii regulacji zdolności do czynności prawnych osób fizycznych, natomiast w kwestii zdolności do czynności prawnych osób prawnych różnice te wydają się istotniejsze, zwłaszcza w kwestii regulacji konsekwencji dotyczących zobowiązań zaciągniętych przez osoby prawne w organizacji, w sytuacji, w której nie dochodzi do ich powstania.

I tak, projekt francuski uzależnia wykonanie zaciągniętego przez osobę prawną w organizacji zobowiązania od uzyskania przez nią osobowości prawnej i od jej następczej akceptacji wyrażonej zgodnie z regułami przewidzianymi dla danego rodzaju osób prawnych, natomiast projekt polski proponuje odmienne rozwiązanie oparte na zasadzie, że w braku definitywnego powstania osoby prawnej za jej zobowiązania odpowiadają solidarnie osoby fizyczne, które utworzyły jednostkę organizacyjną.

Polskie rozwiązanie należy zdecydowanie uznać za lepsze z uwagi na ochronę pewności obrotu prawnego i zasadę *pacta sunt servanda*. Podczas gdy francuski kontrahent osoby prawnej w organizacji nie jest w żaden sposób chroniony do czasu uzyskania przez nią osobowości prawnej i w razie fiaska czynności prowadzących do jej powstania nie może żądać wykonania zaciągniętego przez nią zobowiązania, polski kontrahent może zwrócić się o wykonanie zobowiązania do osób fizycznych, które utworzyły jednostkę organizacyjną. Takie rozwiązanie odpowiada ponadto w pełni sytuacji faktycznej, jakiej dotyczy, w której osoby fizyczne zaciągają zobowiązanie na rzecz i w imieniu przyszłej osoby prawnej — oczywiście jest, że jeżeli nie dojdzie do jej powstania, to właśnie te osoby powinny odpowiadać solidarnie za zaciągnięte przez siebie zobowiązanie. Niezrozumiałe pozostają zatem przesłanki, jakimi kierowali się autorzy projektu francuskiego, tworząc w tej sytuacji niejako fikcję niepowstania zobowiązania.

3. REPREZENTACJA

Analizę proponowanych zmian w projekcie francuskim i projekcie Komisji Kodyfikacyjnej w zakresie reprezentacji wypada rozpocząć od porównania rodzajów pełnomocnictw i ich zakresu.

W art. 36 *Projet Chancellerie* postanowiono, że stosunek reprezentacji może powstać w trojaki sposób: z mocy prawa, na podstawie decyzji sądu lub na podstawie umowy między mocodawcą a pełnomocnikiem, natomiast art. 142 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego stanowi, że podstawą umocowania do działania w cudzym imieniu może być ustawa lub oświadczenie woli reprezentowanego, dodając w art. 144, że udzielenie pełnomocnictwa nie wymaga przyjęcia przez pełnomocnika, jednak odmowa jego przyjęcia powoduje wygaśnięcie pełnomocnictwa.

W obu projektach czynność dokonana przez przedstawiciela w granicach udzielonego umocowania pociąga za sobą skutki bezpośrednio dla reprezentowanego (w takim przypadku uznaje się, że działa on w jego imieniu i na jego rzecz). W przypadku natomiast, gdy czynność prawna dokonana jest przez przedstawiciela, który nie ujawnił, iż działa w cudzym imieniu, albo w przypadku regulacji francuskiej zadeklarował działanie na rzecz osoby trzeciej, ale we własnym imieniu, pociąga za sobą skutki prawne dla przedstawiciela (art. 37 *Projet Chancellerie* i art. 143 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego).

Jeśli chodzi o rodzaje pełnomocnictw, to tutaj również zachodzą pewne różnice w obu analizowanych projektach. Zgodnie z projektem francuskim pełnomocnictwa dzielą się na: pełnomocnictwo „ogólne”, którego zakres określony jest ogólnymi sformułowaniami i upoważnia ono pełnomocnika do dokonywania czynności zwykłego zarządu (*actes d'administration*), oraz pełnomocnictwo „szczególne”, gdzie szczegółowo został wskazany zakres umocowania, które upoważnia pełnomocnika do dokonywania jedynie czynności w nim wskazanych oraz innych niezbędnych czynności o charakterze akcesoryjnym (art. 38 *Projet Chancellerie*). Zgodnie natomiast z art. 146 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego pełnomocnictwa dzielą się na: pełnomocnictwo zwykłe, w ramach którego można dodatkowo wyróżnić pełnomocnictwo ogólne upoważniające do dokonywania czynności zwykłego zarządu. Ten rodzaj pełnomocnictwa nie obejmuje więc umocowania do dokonywania takich między innymi czynności jak zbywanie, nabywanie i obciążanie nieruchomości, zaciąganie pożyczek i zobowiązań wekslowych, czynienie darowizn oraz przyjmowanie i odrzucanie spadku. Kolejnym rodzajem pełnomocnictwa jest pełnomocnictwo rodzajowe uprawniające do dokonywania wszelkich czynności określonego rodzaju wymienionych w jego treści i przekraczających zakres zwykłego zarządu, chyba że dla dokonania określonej czynności ustawa wymaga trzeciego rodzaju pełnomocnictwa — pełnomocnictwa szczególnego (koniecznego do dokonania poszczególnych czynności).

Znaczne różnice między oboma projektami występują w kwestii samej osoby pełnomocnika, a ściślej w jego zdolności do czynności prawnych. Zgodnie z art. 44 Projet Chancellerie pełnomocnik musi mieć pełną zdolność do czynności prawnych oraz nie może podlegać innemu rodzajowi zakazom ograniczającym jego zdolność do zawierania umów, tzw. *interdictions*, natomiast zgodnie z art. 148 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego okoliczność, że pełnomocnik jest ograniczony w zdolności do czynności prawnych, nie wpływa na jego zdolność bycia pełnomocnikiem ani na ważność dokonanej przez niego w imieniu mocodawcy czynności.

Pewne różnice zachodzą także w zakresie uregulowania działania pełnomocnika bez umocowania lub z przekroczeniem jego zakresu. W projekcie francuskim takie działanie nie wywołuje skutków dla reprezentowanego, chyba że osoba trzecia na podstawie oświadczeń i zachowania pełnomocnika, racjonalnie oceniając sytuację, wierzyła w istnienie i zakres pełnomocnictwa. W przeciwnym wypadku, a więc kiedy osoba trzecia nie wiedziała o braku umocowania albo o przekroczeniu jego zakresu, może ona żądać stwierdzenia nieważności czynności dokonanej z *falsus procurator*, chyba że czynność została potwierdzona przez mocodawcę (art. 39 Projet Chancellerie). Jeśli osoba trzecia ma wątpliwości co do zakresu umocowania, może zażądać w rozsądnym terminie jego potwierdzenia przez mocodawcę. W razie braku odpowiedzi przyjmuje się, że pełnomocnik jest upoważniony do działania w granicach swoich uprawnień (art. 40 Projet Chancellerie). W projekcie francuskim ważność umowy w takiej sytuacji zależy więc od oceny i decyzji osoby trzeciej — umowa jest ważna, jeżeli wierzyła ona w istnienie i zakres pełnomocnictwa, a jeżeli nie wiedziała o braku umocowania, tylko ona może zażądać stwierdzenia jej nieważności.

Autorzy polskiego projektu uznali natomiast, że ważność umowy zawartej bez pełnomocnictwa lub z przekroczeniem jego zakresu powinna zależeć od woli mocodawcy, któremu dano możliwość jej potwierdzenia w rozsądnym terminie wyznaczonym przez osobę trzecią, a więc drugą stronę umowy, która staje się wolna od zobowiązania po jego bezskutecznym upływie (art. 152 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego). Uregulowano także zagadnienie dokonywania czynności prawnych przez osoby działające jako organ osoby prawnej, a niebędące organem, albo działające z przekroczeniem zakresu umocowania, stanowiąc, że ważność umowy zależy od jej potwierdzenia przez osobę prawną dokonanego w terminie wyznaczonym przez drugą stronę umowy oraz że w braku potwierdzenia ten, kto zawarł umowę jako organ osoby prawnej, obowiązany jest do zwrotu tego, co otrzymał od drugiej strony w wykonaniu umowy oraz do naprawienia szkody, którą druga strona poniosła przez to, że zawarła umowę, nie wiedząc o braku albo przekroczeniu umocowania (tak samo ten, kto zawarł umowę, działając za nieistniejącą osobę prawną) — art. 51 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego.

Oba projekty tak samo w zasadzie uregulowały kwestię konfliktu interesów. Pełnomocnik nie może być zatem drugą stroną czynności prawnej, której dokonuje

w imieniu mocodawcy, ani reprezentować obu stron umowy, chyba że mocodawca potwierdzi umowę w terminie wskazanym przez pełnomocnika. Dodatkowo taka czynność jest ważna w dwóch innych sytuacjach odmiennie uregulowanych w obu projektach — w projekcie polskim, gdy co innego wynika z treści pełnomocnictwa, a w przypadku projektu francuskiego, gdy takie działanie zostało dopuszczone przez przepisy prawa, albo gdy pełnomocnik działa w imieniu zorganizowanej grupy osób (*groupement*), a czynność dotycząca zwykłego zarządu jest podejmowana w normalnych okolicznościach (art. 43 *Projet Chancellerie* i art. 157 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego).

Brak w projekcie francuskim szczegółowych regulacji dotyczących wielości pełnomocników, formy udzielenia pełnomocnictwa, jego przyjęcia, odwołania i wygaśnięcia, a także zwrotu dokumentu potwierdzającego pełnomocnictwo. Biorąc jednak pod uwagę, że omawiany projekt obejmuje swoim zakresem jedynie reformę części kodeksu cywilnego dotyczącej zobowiązań, trudno jednoznacznie ocenić, czy jest to celowe działanie autorów projektu, czy też powyższe kwestie zostaną uregulowane w części dotyczącej czynności prawnych w ogólności.

W zakresie reprezentacji podstawowe różnice w uregulowaniach proponowanych w obu projektach można sprowadzić do trzech istotnych kwestii, a mianowicie sposobu powstania stosunku pełnomocnictwa, osoby pełnomocnika oraz metody regulacji skutków działania pełnomocnika bez umocowania lub z przekroczeniem jego zakresu.

Jeśli chodzi o pierwszą z nich, to różnice, choć istotne z punktu widzenia teorii oświadczeń woli, prowadzą do bardzo zbliżonych, jeśli nie takich samych konsekwencji faktycznych. Przede wszystkim należy podnieść, że art. 144 polskiego projektu z jednej strony akceptuje powszechnie przyjętą zasadę, że pełnomocnictwo nie wymaga przyjęcia przez pełnomocnika (co skutkuje przyjęciem jednostronnego charakteru tej czynności prawnej), z drugiej natomiast wskazuje na możliwość odmowy przyjęcia pełnomocnictwa, z tym skutkiem, że pełnomocnictwo wówczas wygasa, co w zakresie konsekwencji faktycznych należy zrównać z niezawarciem umowy pełnomocnictwa proponowanej w projekcie francuskim. Zdaniem członków polskiej Komisji Kodyfikacyjnej nie do przyjęcia jest bowiem sytuacja, w której ktoś jest pełnomocnikiem wbrew swojej woli. Rozwiązanie proponowane przez kodyfikatorów francuskich należałoby zarekomendować autorom polskiego projektu z następujących powodów.

Termin „pełnomocnictwo” w powyższym znaczeniu należy rozumieć jako umocowanie do reprezentowania innej osoby, a więc działanie na jej rzecz i w jej imieniu. Skoro projekt polski nie wymaga umowy, a tylko jednostronnej czynności prawnej do jego udzielenia, należy przyjąć, że pełnomocnictwo może być udzielone w sposób wyraźny lub dorozumiany i to niekoniecznie bezpośrednio pełnomocnikowi, lecz na przykład drugiej stronie czynności prawnej, a nawet nieokreślonym osobom trzecim. Oczywiście jest jednak, że brak po stronie pełnomocnika świado-

mości umocowania do reprezentowania mocodawcy wyklucza możliwości skorzystania z pełnomocnictwa, a co za tym idzie świadomego działania na jego rzecz i w jego imieniu. Takie rozwiązanie pozostaje w sprzeczności z istotą instytucji pełnomocnictwa. Propozycja francuska natomiast, dopuszczając udzielenie pełnomocnictwa jedynie w formie umowy między mocodawcą a pełnomocnikiem, rozwiązuje wszystkie kwestie uznane za problematyczne przez polską Komisję Kodyfikacyjną, niwelując ryzyko istnienia pełnomocników niemających świadomości udzielonego im pełnomocnictwa oraz wyłączając konieczność regulacji kwestii odmowy przyjęcia pełnomocnictwa i skutków jego wygaśnięcia w takiej sytuacji.

Druga istotna różnica to kwestia zdolności do czynności prawnych pełnomocnika. W projekcie francuskim pełnomocnik musi mieć pełną zdolność do czynności prawnych oraz nie może podlegać innemu rodzajowi zakazom ograniczającym jego zdolność do zawierania umów, tzw. *interdictions*, natomiast zgodnie z projektem polskim okoliczność, że pełnomocnik jest ograniczony w zdolności do czynności prawnych, nie wpływa na jego zdolność bycia pełnomocnikiem ani na ważność dokonanej przez niego w imieniu mocodawcy czynności. W tej kwestii za korzystniejsze co do zasady należy uznać rozwiązanie proponowane przez polski projekt. Skoro pełnomocnik jest tylko osobą działającą na rzecz i w imieniu mocodawcy, to do prawidłowego wykonania pełnomocnictwa wystarczy, by działał z dostatecznym rozeznaniem. Nie należy jednak zapominać, że omawiana różnica wynika z wyżej omawianej kwestii sposobu powstania stosunku pełnomocnictwa, w tym znaczeniu, że przyjęcie rozwiązania umowy o pełnomocnictwo skutkowałoby w zasadzie koniecznością ograniczenia kręgu pełnomocników do osób posiadających pełną zdolność do czynności prawnych, a osoby ze zdolnością ograniczoną mogłyby być pełnomocnikami tylko w sytuacji potwierdzenia zawarcia umowy pełnomocnictwa przez przedstawiciela lub przez nie same po uzyskaniu pełnej zdolności do czynności prawnych.

Trzecia różnica dotyczy regulacji skutków działania pełnomocnika bez umocowania lub z przekroczeniem jego zakresu. W projekcie francuskim ważność umowy w takiej sytuacji zależy od oceny i decyzji osoby trzeciej — umowa jest ważna, jeżeli wierzyła ona w istnienie i zakres pełnomocnictwa, a jeżeli osoba trzecia nie wiedziała o braku umocowania, tylko ona może zażądać stwierdzenia jej nieważności. Autorzy polskiego projektu uznali natomiast, że ważność umowy zawartej bez pełnomocnictwa lub z przekroczeniem jego zakresu powinna zależeć od woli mocodawcy, któremu dano możliwość jej potwierdzenia w rozsądnym terminie wyznaczonym przez osobę trzecią, a więc drugą stroną umowy, która staje się wolna od zobowiązania po jego bezskutecznym upływie. W tej kwestii należy opowiedzieć się za trafnością rozwiązania przyjętego w polskim projekcie — przeciwne rozwiązanie uzależniające ważność umowy od woli i wiedzy osoby trzeciej należy uznać za ryzykowne z punktu widzenia bezpieczeństwa obrotu prawnego. Nie można bowiem sankcjonować sytuacji, w której wystąpienie prawnych konse-

kwencji działań *falsus procurator* byłoby uzależnione tylko od wiedzy i woli osoby trzeciej przy całkowitym pominięciu woli osoby, na rzecz której i w której imieniu zobowiązanie zostało zaciągnięte. Polskie rozwiązanie chroni nie tylko rzekomego mocodawcę, co jest przecież głównym celem omawianej instytucji, ale także — i to w sposób wystarczający — osobę trzecią, zapewniając jej możliwości dochodzenia odszkodowania od rzekomego pełnomocnika. Taka regulacja pozwala na zachowanie równowagi między koniecznością ochrony słusznych interesów osoby trzeciej oraz rzekomego mocodawcy.

4. WADY OŚWIADCZENIA WOLI

Projekt francuski przewiduje trzy typy wad oświadczeń woli: błąd (*l'erreur*), podstęp (*le dol*) i przemoc (*la violence*), których przesłanki i skutki, razem z ich porównaniem z rozwiązaniami proponowanymi w projekcie polskim, rozpatrzone będą w niniejszej części rozważań.

W tym miejscu nieco szerzej należy omówić instytucję uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli przewidzianą w projekcie polskim. Konsekwencje nieważności przewidziane w projekcie francuskim zostaną omówione poniżej. Regulacja dotycząca uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli znajduje się w art. 122–126 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego. Zgodnie z projektem uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli, które zostało złożone oznaczonej osobie, następuje przez złożenie jej oświadczenia, a w przypadku oświadczenia skierowanego do nieoznaczonego kręgu osób — przez złożenie oświadczenia osobie bezpośrednio zainteresowanej utrzymaniem wadliwego oświadczenia w mocy. Skutki uchylenia się od czynności prawnej mogą zostać ograniczone jedynie do części czynności prawnej, której dotyczą. Uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli wywołuje co do zasady skutek wsteczny od chwili złożenia tego oświadczenia, chyba że mając na uwadze względy rozsądku i słuszności sąd, na żądanie strony, inaczej określi jego skutki. Uprawnienie do uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli wygasa z upływem roku od dowiedzenia się o okolicznościach uzasadniających to uprawnienie oraz uzyskania swobody działania, a także, jeżeli uprawniony potwierdzi oświadczenie po rozpoczęciu biegu terminu, do uchylenia się od niego. Na żądanie osoby uprawnionej do uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia woli sąd może, jeżeli wymagają tego względy rozsądku i słuszności, nadać czynności treść, jakiej można by oczekiwać, gdyby nie wystąpiły okoliczności uzasadniające uchylenie się. Sąd może także zmienić treść czynności prawnej na żądanie drugiej strony, jeżeli wystąpiła ona z tym żądaniem niezwłocznie po otrzymaniu oświadczenia o uchyleniu się od skutków oświadczenia woli. Z żądaniem takim nie może jednak wystąpić strona, która spowodowała błąd lub skorzystała z groźby. Dokonując zmiany, sąd określa chwilę, od której czynność

prawną uważa się za zmienioną. Osoba, której poza uprawnieniem do uchylecia się od skutków oświadczenia woli przysługuje uprawnienie z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, może dokonać wyboru między tymi uprawnieniami.

4.1. BŁĄD

W projekcie francuskim występują cztery rodzaje błędu: błąd co do osoby (*erreur sur la personne*), czyli taki, który dotyczy jej cech charakterystycznych istotnych z punktu widzenia zawartej umowy (art. 54 *Projet Chancellerie*), błąd co do pobudek (*erreur sur un simple motif*), czyli taki, który dotyczył samego procesu motywacyjnego prowadzącego do zawarcia umowy w oderwaniu od cech charakterystycznych drugiej strony umowy i jej przedmiotu (art. 55 *Projet Chancellerie*), błąd co do wartości (*erreur sur la valeur*), rozumiany jako sytuacja, w której jedna ze stron umowy dokonała nieodpowiadającego rzeczywistej wartości ekonomicznej oszacowania przedmiotu umowy, co nie było skutkiem błędnej oceny jego cech istotnych (art. 56 *Projet Chancellerie*), oraz błąd co do faktu i co do prawa (*erreur de droit ou de fait*), który dotyczy cech charakterystycznych przedmiotu umowy, na podstawie których każda ze stron podjęła decyzję o zawarciu umowy (art. 53 *Projet Chancellerie*). Projekt polski nie wyróżnia literalnie rodzajów błędu, koncentrując się na opisie sytuacji, w jakiej można mu przypisać skutki prawne. Błąd jest zatem rozbieżnością między wyobrażeniem o określonym stanie dotyczącym treści czynności prawnej a rzeczywistością powodującą, że osoba pozostająca w błędzie nie złożyłaby oświadczenia o określonej treści, nie będąc w błędzie. Wskazano także dodatkowe przesłanki, jakie muszą mieć miejsce dla wywołania skutków prawnych, a mianowicie: błąd został wywołany przez drugą stronę umowy, chociażby bez jej winy, a strona wiedziała albo powinna była liczyć się z tym, że jej działanie może wywrzeć wpływ na oświadczenie woli, lub druga strona błąd ten wywołała przez nieudzielenie informacji, której udzielenia wymagała ustawa, umowa lub dobre obyczaje, albo przez naruszenie obowiązku udostępnienia środków lub metod korygowania omyłek we wprowadzanych danych, lub druga strona wiedziała o błędzie lub mogła z łatwością błąd zauważyć i wbrew dobrym obyczajom nie zawiadomiła o tym będącego w błędzie lub pozostawała w tym samym błędzie (art. 117 § 1 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego). Ze skutkami błędu przy złożeniu oświadczenia woli projekt zrównuje zniekształcenie oświadczenia woli stron w toku jego przesyłania (art. 118 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego).

Tak jak różne jest określenie przesłanek wystąpienia błędu, tak różne są w obu projektach jego konsekwencje. W projekcie francuskim wystąpienie błędu otwiera drogę do stwierdzenia nieważności relatywnej umowy, a także do dochodzenia wyrównania szkody, jeżeli ona wystąpiła (art. 64 *Projet Chancellerie*). Jedynie błąd

co do wartości nie może sam z siebie prowadzić do stwierdzenia nieważności umowy (art. 56 *Projet Chancellerie*). Powyższe uprawnienie ograniczone jest terminem liczonym od dnia wykrycia błędu (art. 65 *Projet Chancellerie*). Zgodnie natomiast z art. 117 § 1 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego ten, kto złożył drugiemu oświadczenie woli, pozostając w błędzie, może uchylić się od skutków prawnych tego oświadczenia, chyba że z uwagi na stopień winy stron błąd nie daje się usprawiedliwić, a także gdy składający oświadczenie woli zdawał sobie sprawę lub powinien był zdawać sobie sprawę z możliwości błędu (art. 117 § 3 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego).

4.2. PODSTĘP

Zgodnie z art. 57 k.c. podstęp to doprowadzenie do zawarcia umowy przez podstępne działanie, kłamstwo lub intencjonalne zatajenie faktu istotnego z punktu widzenia umowy. Działanie takie może być podjęte zarówno przez samą stronę, jak i przez jej pełnomocnika i inne osoby ją reprezentujące, a nawet osobę trzecią, jeżeli strona wiedziała o ich działaniach i wyciągnęła z nich korzyść. Podobnie jak błąd również podstęp powoduje możliwość stwierdzenia nieważności umowy i żądania odszkodowania, nawet wtedy, gdy dotyczył wartości rzeczy (art. 59 *Projet Chancellerie*). W projekcie polskim, tak jak w obecnie obowiązującym kodeksie cywilnym, podstęp jest kwalifikowaną postacią błędu. O jego konsekwencjach i przesłankach była już mowa wyżej.

4.3. PRZEMOC

Analiza uregulowań art. 60–63 *Projet Chancellerie* prowadzi do wniosku, że pod francuskim pojęciem przemocy kryją się dwie odrębne polskie instytucje, a mianowicie bezprawna groźba i wyzysk, uregulowane w art. 120 i 121 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego.

Przemoc to zatem sytuacja, w której strona zawarła umowę pod wpływem obawy, że w razie niezłożenia oświadczenia woli jej samej lub innej osobie, w tym jej bliskim, grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste lub majątkowe (bezprawna groźba) z dodatkowym zastrzeżeniem w projekcie francuskim, że za przemoc nie można uznać zagrożenia podjęcia prawem przewidzianych środków, chyba że ich podjęcie nie będzie odpowiadało ich celom lub będzie zmierzało do przysporzenia jednej ze stron wyraźnie wygórowanych korzyści. Przemoc to także wykorzystanie szczególnych okoliczności, w jakich znajduje się druga strona umowy, a więc jej przymusowego położenia, stosunku zależności, niezaradności życiowej (wyzysk) w celu doprowadzenia do zawarcia umowy.

Podobnie jak w przypadku błędu i podstępnej konsekwencją przemyślenia w projekcie francuskim jest możliwość żądania stwierdzenia nieważności umowy oraz odszkodowania, a w projekcie polskim możliwość uchylecia się od skutków czynności prawnej.

W niniejszej części rozważań porównanie proponowanych zmian sprowadza się w zasadzie do porównania rozwiązań proponowanych w obu projektach w zakresie konsekwencji wad oświadczeń woli.

Konsekwencje proponowane przez polskich kodyfikatorów przedstawiają się następująco. Wystąpienie wad oświadczeń woli może prowadzić do skorzystania z uprawnienia do uchylecia się od skutków czynności prawnej — instytucja ta została uregulowana w projekcie i stanowi w zasadzie kodyfikację reguł przyjmowanych dotychczas w polskiej doktrynie i orzecznictwie. Nowym rozwiązaniem jest z pewnością przyznanie sądowi możliwości modyfikacji mocy wstecznej oświadczenia o uchyleciu się od skutków oświadczenia woli w sytuacjach, w których czynność prawna wywołała skutki trudne do odwrócenia (między innymi w przypadku zobowiązań o charakterze trwałym). Osobie uprawnionej przyznano ponadto możliwość żądania zmiany treści czynności przez sąd, poszerzając tym samym zakres możliwych rozwiązań między dwiema skrajnościami: pełną skutecznością i pełną nieskutecznością czynności. Nowością jest także przyznanie uprawnionemu swobodnego wyboru między uprawnieniami wynikającymi z wad oświadczenia woli oraz uprawnieniami *ex contractu*, w sytuacji kolizji między przepisami o wadach oświadczenia woli a przepisami o niewykonaniu lub nienależytym wykonaniu zobowiązania.

W projekcie francuskim konsekwencją wad oświadczenia woli jest możliwość wystąpienia nieważności relatywnej (*nullité relative* — o której szerzej poniżej), której zadaniem jest ochrona interesu prywatnego jednostki. Osoba, której interes jest w ten sposób chroniony, może także zaprzeczyć umowie albo ją potwierdzić. Potwierdzenie może zostać dokonane w sposób wyraźny (przez sformalizowaną, jednostronną czynność prawną) lub dorozumiany (przez dobrowolne wykonanie zobowiązań wynikających z umowy), a jego skutkiem jest zrzeczenie się uprawnienia do żądania stwierdzenia nieważności umowy. Nieważność względna może zostać stwierdzona na podstawie zgodnego oświadczenia stron umowy, a interwencja sądu przewidziana jest jedynie w sytuacji braku takiego porozumienia.

Konsekwencją stwierdzenia nieważności umowy jest obowiązek zwrotu całości otrzymanych świadczeń, które strony umowy otrzymały w wyniku jej wykonania w naturze lub przez ekwiwalent, przy czym strona, która swoim zawinionym działaniem doprowadziła do unieważnienia umowy, może być obciążona dodatkową odpowiedzialnością.

Widać wyraźnie, że choć za pośrednictwem odmiennych instytucji prawnych, skutki wad oświadczenia woli są w obu projektach co do swojej istoty zbliżone. Pozytywnie należy ocenić przyznanie przez polskiego kodyfikatora większego za-

kresu wyboru możliwych działań dla osób, które dokonały wadliwych czynności. To niewątpliwie odróżnia projekt polski od francuskiego, powodując jego znaczne zbliżenie z obecnie proponowanymi rozwiązaniami europejskimi i nadając mu w tym zakresie charakter nowoczesnej regulacji.

5. FORMA

Żaden z projektów nie przewiduje szczególnych wymogów co do formy zawarcia umowy — zarówno w projekcie polskim, jak i francuskim wystarczą zgodne oświadczenia woli stron, chyba że zachowanie formy szczególnej jest wymagane przepisami prawa (art. 45 *Projet Chancellerie* i art. 104 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego). W projekcie polskim co do zasady uzupełnienie, zmiana i rozwiązanie umowy wymagają zachowania takiej formy, w jakiej umowa została zawarta, natomiast dla odstąpienia lub wypowiedzenia umowy wystarcza forma pisemna (art. 113 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego). Podobnie w projekcie francuskim zarówno zamiana, uzupełnienie, jak i rozwiązanie umowy muszą być dokonane w takiej formie, jaką przewidują przepisy do jej zawarcia, chyba że co innego wynika z przepisów prawa lub woli stron (art. 48 *Projet Chancellerie*).

W zakresie skutków prawnych braku zachowania formy szczególnej dla dokonania czynności prawnej autorzy polskiego projektu opowiedzieli się za utrzymaniem ich zróżnicowania na skutek nieważności (*ad solemnitatem*) — gdy taki skutek wynika z ustawy lub jej celu, albo z dobrych obyczajów, utrudnienia w dowodzeniu dokonania czynności (*ad probationem*) oraz wyłączenia niektórych zamierzonych przez działającego skutków prawnych przy ważności pozostałych elementów takiej czynności (*ad eventum*)²⁰. Natomiast zgodnie z art. 47 *Projet Chancellerie* brak dochowania wymogów co do formy umowy powoduje jeden tylko skutek — jej nieważność, która z kolei może za sobą pociągać różne konsekwencje w zależności od jej rodzaju. Kwestia ta wymaga bardziej szczegółowego wyjaśnienia z uwagi na brak podobnej regulacji w prawie polskim. W prawie francuskim wyróżnia się zatem nieważność absolutną (*nullité absolue*), która może zostać podniesiona przez każdego, kto ma w tym interes prawny, oraz ministra i zostaje stwierdzona przez sędziego z urzędu, a jej celem jest ochrona interesu społecznego (*intérêt général*). Umowa dotknięta nieważnością absolutną nie może zostać konwalidowana przez potwierdzenie dokonane przez strony umowy — w takim przypadku umowa musi zostać ponownie zawarta. Nieważność relatywna (*nullité relative*) natomiast może być dochodzona tylko przez stronę i tylko na jej

²⁰ Z. Radwański (red.): *Zielona Księga — optymalna wizja kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, *op. cit.*, s. 53; por. także art. 98 § 3 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego.

wniosek, a jej zadaniem jest ochrona interesu prywatnego (*intérêt privé*) jednostki. Osoba, której interes jest w ten sposób poddany ochronie, może także zaprzeczyć umowie albo ją potwierdzić. Potwierdzenie może zostać dokonane w sposób wyraźny, przez sformalizowaną, jednostronną czynność prawną, lub dorozumiany, przez dobrowolne wykonanie zobowiązań wynikających z umowy, a jego skutkiem jest zrzeczenie się uprawnienia do żądania stwierdzenia nieważności umowy (por. art. 47 i 91–94 *Projet Chancellerie*).

Ciekawym rozwiązaniem francuskim jest także przyznanie możliwości stwierdzenia nieważności umowy na podstawie zgodnego oświadczenia stron umowy oraz przewidzenie interwencji sądu jedynie w sytuacji braku takiego porozumienia (art. 98 *Projet Chancellerie*).

Skutki stwierdzenia nieważności regulują art. 104–109 *Projet Chancellerie*. Konsekwencją stwierdzenia nieważności umowy jest obowiązek zwrotu całości otrzymanych świadczeń, które strony umowy otrzymały w wyniku jej wykonania w naturze lub przez ekwiwalent, przy czym strona, która swoim zawinionym działaniem doprowadziła do unieważnienia umowy, może być obciążona dodatkową odpowiedzialnością. Restytucja świadczenia pieniężnego obejmuje nie tylko kwotę pieniężną, ale także inne świadczenia o charakterze akcesoryjnym liczone od dnia zapłaty, w tym między innymi odsetki i pobrane podatki, a w przypadku rzeczy przychody naturalne i prawne, które ona przyniosła. Dla określenia jej wysokości bierze się pod uwagę wysokość poniesionych koniecznych nakładów na rzecz, a także utratę jej wartości na dzień jej zwrotu.

Zabezpieczenia wykonania zobowiązania przewidziane w umowie stron zabezpieczają również wykonanie zobowiązania do zwrotu wzajemnych świadczeń w razie stwierdzenia nieważności umowy.

6. WARUNEK I TERMIN

6.1. WARUNEK

Zarówno w projekcie polskim, jak i francuskim pojęcie warunku, jak i jego rodzaje uregulowane są tak samo. Warunek zatem to zdarzenie przyszłe i niepewne. Warunek zawieszający (*condition suspensive*) to opisane zdarzenie, z którego nadejściem powstają skutki czynności prawnej (w przypadku umowy powstanie zobowiązanie), a warunek rozwiązujący (*condition résolutoire*) powoduje ustanie skutków czynności prawnej (wygaśnięcie zobowiązania). Projekt francuski precyzuje dodatkowo, że warunek zawieszający nie ma mocy wstecznej, a rozwiązujący ma skutek jedynie na przyszłość, chyba że strony inaczej postanowiły (art. 116 i 117 *Projet Chancellerie* oraz art. 127 § 1 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego). Oba projekty przewidują także możliwość dokonywania wszelkich czyn-

ności zmierzających do zachowania prawa przez warunkowo uprawnionego (art. 122 *Projet Chancellerie* i art. 130 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego). Zbliżone są również uregulowania dotyczące zastrzeżenia warunku niemożliwego albo nielegalnego, a więc sprzecznego z ustawą lub dobrymi obyczajami. W takiej sytuacji projekt polski przewiduje, że zastrzeżenie takiego warunku jest nieważne (art. 133 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego), natomiast autorzy projektu francuskiego proponują uznanie takiego warunku za nieważny, a w konsekwencji uznanie nieważności całej umowy, która od niego zależy, chyba że warunek nie był motywem determinującym zawarcie umowy lub polegał na zobowiązaniu do czynienia rzeczy niemożliwej, w takiej bowiem sytuacji uważa się go za nienapisany, a umowa pozostaje ważna (art. 118 *Projet Chancellerie*). W obu projektach również ingerencja osoby, której zależało na spełnieniu lub niespełnieniu się warunku w jego nastąpieniu lub nienastąpieniu, prowadzi do takich samych konsekwencji prawnych. Jeżeli zatem strona — jak nazywa ją projekt polski, lub osoba, której zależało na nieziszczeniu się warunku — jak chce projekt francuski, co z punktu widzenia praktyki prowadzi najczęściej do jednakowych rezultatów — przeszkodzi w jego ziszczeniu się, następują skutki takie, jakby warunek się spełnił, i odwrotnie w sytuacji, gdy strona doprowadzi do ziszczenia się warunku, następują skutki takie, jakby warunek się nie ziścił (art. 120 *Projet Chancellerie* i art. 132 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego).

Różnice w projektach w kwestii regulacji zagadnienia warunku jednak występują i dotyczą przede wszystkim regulacji sytuacji, w której ziszczenie lub nieziszczenie się warunku zależy od woli jednej ze stron umowy lub zachowania osoby trzeciej, albo władzy publicznej.

Projekt francuski przewiduje, że nieważne jest każde zobowiązanie zawarte pod warunkiem, którego realizacja zależy jedynie od woli samego dłużnika, jednak jej stwierdzenia nie można dochodzić, jeżeli zobowiązanie zostało wykonane, a obie strony umowy były świadome takiego stanu rzeczy (art. 119). Projekt polski w art. 128 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przewiduje natomiast, że jeżeli ziszczenie się warunku zależy wyłącznie od woli jednej ze stron (a więc odmiennie niż w projekcie francuskim także wierzyciela) lub od zachowania się osoby trzeciej albo władzy publicznej i w umowie nie określono terminu, z upływem którego warunek ma się ziścić, druga strona (a w przypadku osoby trzeciej i władzy publicznej każda ze stron) może wyznaczyć rozsądny termin, po którego bezskutecznym upływie uważa się, że warunek się nie ziścił.

Rozwiązaniem, na które na zakończenie tej części rozważań warto zwrócić uwagę, jest regulacja dotycząca dziedziczenia zobowiązań warunkowych przewidziana w projekcie francuskim. Zgodnie z art. 123 *Projet Chancellerie* zobowiązania warunkowe podlegają dziedziczeniu, chyba że przeciwstawia się temu wola stron lub natura zobowiązania. Z takim samym zastrzeżeniem mogą być cedowane wierzytelności warunkowe między żyjącymi.

6.2. TERMIN

Projekt francuski uregulował instytucję terminu w art. 125–127 *Projet Chancelerie*. Zgodnie z ich postanowieniami termin to zdarzenie przyszłe i pewne, które dotyczy zobowiązania już powstałego. Termin może zostać określony zarówno w sposób bezpośredni — przez wskazanie daty kalendarzowej, ale również w sposób pośredni — przez wskazanie zdarzenia, którego czas nadejścia nie jest pewny, ale wiadomo, że nadejdzie. Termin w umowie może być zastrzeżony w sposób wyraźny lub dorozumiany. Projekt francuski przewiduje dwa rodzaje terminów: termin zawieszający (*terme suspensif*), który powoduje uzależnienie wymagalności zobowiązania od przyszłego zdarzenia. W razie jego zastrzeżenia dłużnik nie może wykonać zobowiązania przed jego nadejściem, a wierzyciel może dokonywać wszelkich czynności zmierzających do zachowania jego prawa. Osoba, w której wyłącznym interesie termin został zastrzeżony, może się go zrzec w dowolnym momencie i wykonać zobowiązanie. Termin zawieszający uważa się za zastrzeżony na korzyść dłużnika, chyba że z umowy lub okoliczności wynika, że został zastrzeżony na korzyść wierzyciela albo obu stron. Drugim rodzajem jest termin wygaszający (*terme extinctif*), który w razie jego nadejścia powoduje wygaśnięcie zobowiązania.

Uregulowanie kwestii warunku w projekcie polskim jest ograniczone do stwierdzenia odpowiedniego zastosowania przepisów o warunku. Zgodnie bowiem z art. 134 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego, jeżeli skutki czynności prawnej mają powstać w oznaczonym terminie, stosuje się odpowiednio przepisy o warunku zawieszającym, natomiast jeżeli skutki czynności prawnej mają ustać w oznaczonym terminie, stosuje się odpowiednio przepisy o warunku rozwiązującym.

Przy porównaniu proponowanych zmian w obu projektach w zakresie uregulowań dotyczących warunku (a pośrednio także terminu) na szczególną uwagę zasługują rozwiązania, jakie mają znaleźć zastosowanie w przypadku zastrzeżenia warunku niemożliwego, sprzecznego z ustawą lub dobrymi obyczajami.

Analiza rozwiązań prowadzi do wniosku, że francuski projektodawca opowiada się za rozwiązaniem obowiązującym obecnie w polskim kodeksie cywilnym, a więc z warunkiem zawieszającym, który jest niemożliwy, spreczny z prawem lub dobrymi obyczajami wiąże nieważność czynności prawnej. W przypadku warunku rozwiązującego uważa się go za niezastrzeżony. Natomiast w projekcie polskim wprowadzono istotne zmiany, w tym wprowadzając sankcję nieważności tylko w odniesieniu do postanowienia zastrzegającego warunek, a w konsekwencji zaproponowano, by o losie czynności prawnej w pozostałym zakresie rozstrzygał przepis dotyczący częściowej nieważności czynności prawnej.

Polskie rozwiązanie wydaje się nie tylko bardziej spójne systemowo (por. art. 58 § 3 k.c.), ale także bardziej odpowiada potrzebom obrotu gospodarczego. Ilekroć bowiem chodzi o trwałość stosunku prawnego, tylekroć należy, zdaniem

autorki, opowiedzieć się za jego utrzymaniem zgodnie z obowiązującą, również we Francji, zasadą trwałości zobowiązań.

7. WAŻNOŚĆ

W zakresie regulacji odnoszących się do ważności umowy projekty francuski i polskie wykazują znaczące różnice, które można zaobserwować już na etapie analizy warunków ważności umów.

W projekcie francuskim, zgodnie z art. 49 *Projet Chancellerie*, ważność umowy zależy od spełnienia czterech warunków: zgodnego oświadczenia woli stron (*consentement des parties contractantes*), posiadania przez nie zdolności do zawierania umów (*capacité de contracter*), niebudzącej wątpliwości zawartości umowy (*contenu certain*) oraz jej legalności — zgodności z prawem (*licéité*). Autorzy polskiego projektu przewidują nieważność czynności prawnej w sytuacji, gdy jej treść lub cel sprzeciwia się ustawie lub dobrym obyczajom (art. 98 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego).

Konsekwencją niespełniania przez umowę któregokolwiek z warunków ważności zarówno w projekcie polskim, jak i francuskim jest jej nieważność z tym zastrzeżeniem, że w projekcie polskim przewidziano możliwość zastosowania także innych niż nieważność sankcji w przypadku naruszenia dobrych obyczajów (art. 90 *Projet Chancellerie* i art. 98 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego).

O konsekwencjach nieważności w projekcie francuskim była już mowa wyżej.

Projekt polski i francuski przewidują bardzo zbliżone regulacje dotyczące sytuacji, w której tylko część postanowień umowy dotkniętych jest nieważnością. Zgodnie z projektowanymi zmianami, jeżeli nieważnością dotknięta jest tylko część czynności prawnej, inne jej postanowienia pozostają co do zasady w mocy. Inaczej jest natomiast w sytuacji, gdy okoliczności wskazują, że bez części dotkniętych nieważnością czynność nie zostałaby dokonana — postanowienia przedmiotowo istotne umowy. Od tej zasady oba projekty przewidują jednak wyjątki. Projekt francuski w takiej sytuacji odstępuje od skutku nieważności, jeżeli postanowienie umowy zostało uznane przez strony za przedmiotowo istotne (*clause déterminante*), ale cel naruszonej normy wymaga zachowania ważności umowy, albo prawo nakazuje uznać klauzulę dotkniętą nieważności za nienapisaną. Projekt polski natomiast podaje jako okoliczności odstąpienia od skutku nieważności sytuację, w której z treści lub celu ustawy albo dobrych obyczajów wynika inny skutek, w szczególności ten, że w miejsce nieważnych postanowień wchodzi odpowiednie przepisy ustawy (art. 99 *Projet Chancellerie* i art. 101 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego).

Zarówno w projekcie francuskim, jak i polskim przewidziana jest konwalidacja nieważnej czynności prawnej, w tym także umowy. Jeżeli nieważna czynność prawna

spełnia przesłanki ważności innej czynności, której skutki odpowiadają skutkom zamierzonym przez strony na tyle, że możliwe jest przyjęcie, że ta inna czynność została dokonana, należy przyjąć, iż dokonano tej innej czynności (art. 158 *Projet Chancellerie* i art. 102 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego).

W tej części rozważań na uwagę zasługuje przede wszystkim francuskie rozwiązanie proponujące odstąpienie od skutku nieważności, jeżeli postanowienie umowy zostało uznane przez strony za przedmiotowo istotne pod pewnymi dodatkowymi warunkami. Należy uznać je za pozytywny przejaw realizacji zasady swobody woli. To strony bowiem ponoszą bezpośrednio konsekwencje swoich decyzji prawnych i powinny korzystać z możliwie jak najszerszej swobody działań, a interwencja ustawodawcy powinna zostać ograniczona jedynie do sytuacji, w których działania te naruszają zasady współżycia społecznego lub bezwzględnie obowiązujące przepisy prawa.

8. INTERPRETACJA

Regulacje projektów reformy w zakresie interpretacji postanowień umowy są bardzo do siebie zbliżone, jeśli chodzi o rozstrzygnięcia kwestii zasadniczych, choć oczywiście występują pewne różnice. Zarówno w projekcie polskim, jak i francuskim postanowienia umowy należy interpretować zgodnie ze wspólnym zamiarem stron bardziej niż według wskazań wynikających z jej literalnego brzmienia z dodatkowym kryterium interpretacyjnego nadawania takiego sensu postanowieniom umowy, jaki zostałby nadany przez rozsądną osobę (art. 152 *Projet Chancellerie*, art. 84 i 86 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego). Oba projekty przewidują interpretacje poszczególnych postanowień umowy przez pryzmat całości tekstu, co pozwala na zachowanie jego spójności (art. 153, 157 *Projet Chancellerie* i art. 89 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego) oraz że w razie wątpliwości co do znaczenia klauzul niezgodzonych indywidualnie (a w projekcie francuskim takich, którym można nadać więcej niż jedno znaczenie) należy przyjąć znaczenie korzystne dla strony, która ich nie przygotowała (art. 155 *Projet Chancellerie* i art. 88 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego).

Na zakończenie tej części rozważań należy zwrócić jeszcze uwagę na rozwiązanie projektu polskiego, które nie ma swojego odpowiednika w projekcie francuskim, a mianowicie uregulowanie kwestii interpretacji umów sporządzonych w dwóch lub więcej wersjach językowych, które nabiera szczególnego znaczenia w dobie wzmożonych międzynarodowych kontaktów handlowych. Zgodnie z art. 91 projektu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego, jeżeli umowę zawarto w dwóch lub więcej wersjach językowych, a żadnej z nich strony nie uznały za rozstrzygającą, umowę należy rozumieć zgodnie z wersją językową, która stanowiła podstawę do sporządzenia pozostałych wersji językowych umowy. Wprowadzenie wyżej wymie-

nionego przepisu w projekcie polskim należy ocenić jako nie tylko potrzebne, ale także bardzo trafne. W dobie zacieśniania kontaktów międzynarodowych nie można tworzyć reform jedynie „narodowych”. Projekty nowelizacji powinny uwzględniać nie tylko tendencje ustawodawstwa europejskiego, ale wychodzić naprzeciw zmieniającym się potrzebom coraz bardziej zglobalizowanego obrotu gospodarczego.

9. WYKONANIE UMOWY

W zakresie proponowanych regulacji dotyczących wykonania umowy z uwagi na znaczne różnice w zakresie regulacji do porównania można przedstawić jedynie uregulowania dotyczące ogólnych wskazań dotyczących sposobu wykonania zobowiązania oraz nadzwyczajnej zmiany stosunków w czasie trwania zobowiązania.

Zgodnie z art. 135 *Projet Chancellerie* umowa zobowiązuje nie tylko do tego, co zostało w niej wyrażone, ale także do wszystkiego, co wynika z zasad słuszności (sprawiedliwości), zwyczaju oraz prawnej natury zobowiązania. Dłużnik powinien więc wykonać zobowiązanie zgodnie z jego treścią z uwzględnieniem zasad słuszności, ustalonych zwyczajów oraz natury zobowiązania. W projekcie polskim zrezygnowano z odwołania się do zasad słuszności i natury prawnej zobowiązania, zastępując je niejako pojęciem „usprawiedliwionych oczekiwań wierzyciela”. Zgodnie bowiem z art. I.1 projektu uniwersyteckiego zmian w zakresie wykonania i skutków naruszenia zobowiązań dłużnik powinien wykonać zobowiązanie zgodnie z jego treścią z uwzględnieniem usprawiedliwionych oczekiwań wierzyciela, przy których ocenie należy uwzględnić zwykłe lub określone przez wierzyciela, a niezakwestionowane przez dłużnika w chwili zawarcia umowy przeznaczenie przedmiotu świadczenia, o których wiedział lub powinien był wiedzieć w chwili powstania zobowiązania. Podobnie jak w projekcie francuskim przy wykonywaniu zobowiązania dłużnik nie może naruszyć dobrych obyczajów. W projekcie polskim zamieszczono też dodatkowo, zastrzone przesłanki wykonania zobowiązania przez przedsiębiorcę. Zgodnie bowiem z art. I.2 projektu uniwersyteckiego, jeżeli dłużnikiem jest przedsiębiorca, powinien wykonać zobowiązanie nie tylko zgodnie z jego treścią i z uwzględnieniem usprawiedliwionych oczekiwań wierzyciela, ale ponadto zgodnie z treścią oświadczeń złożonych publicznie do chwili powstania zobowiązania nie tylko przez niego, ale także przez osobę trzecią mającą bezpośredni interes w zwiększeniu popytu na dobro lub usługę lub na ich zlecenie, chyba że ich nie znał i nie mógł znać przy zachowaniu staranności lub nie wpłynęły na decyzje o nawiązaniu zobowiązania.

Jeśli chodzi natomiast o regulacje dotyczące nadzwyczajnej zmiany stosunków wpływającej na sposób wykonania zobowiązania, to zarówno projekt francuski, jak i projekt polski przewidują podobne przesłanki jej zastosowania. W obu projektach nadzwyczajna zmiana stosunków ma znaczenie prawne tylko wtedy, gdy powoduje dla dłużnika nadmierną uciążliwość w spełnieniu świadczenia (projekt polski po-

sługuje się tutaj sformułowaniem „okoliczności nadmiernie utrudniających lub groźących poniesieniem rażącej straty”) pod dodatkowym warunkiem, że okoliczności te nie mogły być rozsądnie uwzględnione przez obie strony (tak w projekcie polskim) lub przez stronę, której dotyczą okoliczności (tak w projekcie francuskim) w chwili zawarcia umowy. Różne są natomiast konsekwencje prawne uznania nadzwyczajnej zmiany stosunków. Zgodnie z art. 136 *Projet Chancellerie* strona, której ta okoliczność dotyczy, może żądać od drugiej strony przystąpienia do renegotjacji warunków umowy, pod warunkiem jednak kontynuowania swoich zobowiązań podczas ich trwania. Dopiero w razie odmowy przystąpienia do renegotjacji albo nieosiągnięcia przez strony konsensusu otwarta zostaje droga sądowa. Sąd za zgodą stron może dokonać zmiany warunków umowy albo ją rozwiązać, ustalając datę i warunki ustania jej skutków prawnych.

Autorzy projektu polskiego stoją na stanowisku, że dłużnik powinien wykonać zobowiązanie, nawet jeżeli jest utrudnione lub wymaga dodatkowych kosztów. Jeżeli jednak po zawarciu umowy wystąpi nadzwyczajna zmiana stosunków, sąd po rozważeniu interesów stron może rozwiązać umowę w całości lub części (art. I.4 projektu uniwersyteckiego). Jak widać, w przeciwieństwie do projektu francuskiego projekt polski nie daje stronom możliwości renegotjacji warunków umowy, w takiej sytuacji odsyłając je od razu na drogę sądową.

Dodatkowo projekt polski przewiduje szczegółową regulację w zakresie szczególnego rodzaju nadzwyczajnej zmiany stosunków, jaką jest istotna zmiana siły nabywczej pieniądza. Zgodnie z art. I.5 projektu uniwersyteckiego w takiej sytuacji sąd, po rozważeniu interesów stron i biorąc pod uwagę kryteria prawidłowości wykonania zobowiązania, może zmienić wysokość świadczenia pieniężnego lub sposób jego spełnienia.

Zamieszczenie w projekcie polskim zaostrzonych regulacji dotyczących wykonania zobowiązań przez przedsiębiorcę należy uznać za pożądaną zmianę, nie może bowiem budzić wątpliwości, że przedsiębiorca, jako profesjonalista, powinien podlegać surowszym regułom w tym zakresie, tak by utrudnić, jeśli nie uniemożliwić, mu ewentualne wykorzystanie pozycji dominującej w kontaktach z konsumentem. Uregulowania, o których mowa, pozwolą na większą ochronę zaufania konsumenta do oświadczeń przedsiębiorcy z zakresu marketingu i promocji oferowanych przez niego dóbr i usług, a także na bardziej jasną ocenę zakresu jego zobowiązania. Proponowane rozwiązanie pozostaje nie tylko w zgodzie z normami wynikającymi z dyrektywy 1999/44/WE dotyczącej sprzedaży konsumenckiej, ale proponuje dalej idącą ochronę konsumenta, co również zasługuje na pozytywną ocenę. Nie może budzić wątpliwości stwierdzenie, że umowa powstaje w wyniku woli stron i w ramach ich wolności ekonomicznej, co w konsekwencji prowadzi do stwierdzenia, że ograniczenia tej swobody ze strony ustawodawcy i sędziego mogą być podyktowane jedynie chęcią ochrony strony słabszej umowy i nierówności ekonomicznej stron, co jest szczególnie widoczne w sytuacji profesjonalista (przedsiębiorca) — konsument.

Drugim aspektem wartym wspomnienia w tym miejscu jest francuska propozycja dopuszczenia renegocjacji umowy przez strony w razie nadzwyczajnej zmiany stosunków. Zdaniem autorki jest to rozwiązanie godne polecenia do rozważenia polskiemu projektodawcy z uwagi na przyznanie stronom swobody w kształtowaniu swoich zobowiązań prawnych. Interwencja sądu powinna być bowiem zarezerwowana dla sytuacji, w których strony umowy, mimo podjętych wysiłków, nie mogą dojść do konsensusu w rozstrzygnięciu kwestii spornych.

Na zakończenie tej części rozważań należy wspomnieć o obecnym w projekcie polskim, a nie uwzględnionym we francuskim, przepisie regulującym kwestię waloryzacji świadczenia w razie istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza. Obecna sytuacja ekonomiczna na arenie światowej wskazuje jednoznacznie na zasadność umieszczania tego typu regulacji w ramach projektowanych zmian kodyfikacyjnych z zakresu prawa cywilnego. Zmiana wartości pieniądza, spowodowana czy to wahaniami kursów walut, czy też inflacją, jest, jak pokazują ostatnie miesiące, realnym zagrożeniem dla zachowania równowagi kontraktowej i jako taka powinna zostać uwzględniona, a prawne metody przeciwdziałania jej skutkom powinny zostać przewidziane w projektach nowych regulacji.

10. NIEWYKONANIE UMOWY

Zarówno w projekcie francuskim, jak i w projekcie polskim naruszenie zobowiązania polega na niewykonaniu lub nienależytym wykonaniu zobowiązania, przy czym dodatkowo projekt polski podaje wyliczenie przykładowych przypadków naruszenia zobowiązania, wśród których wyróżnia między innymi spełnienie świadczenia w niewłaściwym czasie lub miejscu, spełnienie świadczenia nieuprawnionemu albo w niewłaściwej ilości, rozmiarze lub o niewłaściwej jakości, a także naruszenie obowiązku współdziałania stron (art. II.1 projektu uniwersyteckiego i art. 159 *Projet Chancellerie*).

Dla zachowania przejrzystości prowadzonej analizy porównawczej poniżej zostaną przedstawione poszczególne rozwiązania według następującej kolejności: odstąpienie od umowy, uprawnienie do wstrzymania się ze spełnieniem świadczenia, dochodzenie wykonania zobowiązania, naprawienie szkody, kara umowna i odsetki. Na zakończenie rozważań przedstawione zostaną instytucje z obu projektów niemające swoich odpowiedników, a to francuska propozycja zawieszenia wykonania zobowiązania oraz polska propozycja obniżenia wysokości świadczenia.

10.1. JEDNOSTRONNE ROZWIĄZANIE (ODSTĄPIENIE) OD UMOWY

W projekcie francuskim jednostronne rozwiązanie umowy (*résolution*), którego skutki można porównać z polskim odstąpieniem od umowy, regulowane jest w art. 159 i 165–171 *Projet Chancellerie*. Zgodnie z zawartą w nich regulacją jednostronne odstąpienie od umowy może zostać dokonane w trojaki sposób.

Po pierwsze, przez zastosowanie klauzuli rozwiązującej (*clause résolutoire*) zawartej w umowie stron. Klauzula taka w sposób wyraźny i niebudzący wątpliwości musi wskazywać zobowiązania, których niewykonanie będzie skutkowało jednostronnym rozwiązaniem umowy, które dla swojej skuteczności musi zostać poprzedzone wezwaniem drugiej strony umowy do wykonania zobowiązania. Do jednostronnego rozwiązania umowy w takim przypadku dochodzi przez powiadomienie dłużnika o odstąpieniu od umowy w chwili jego otrzymania.

Po drugie, do jednostronnego rozwiązania umowy może dojść w wyniku tzw. notyfikacji (*notification*), a więc powiadomienia dłużnika o zamiarze odstąpienia od umowy, tak jak to ma miejsce w sytuacji opisanej powyżej, ale w przypadku braku klauzuli umownej. W sytuacji, w której niewykonanie zobowiązania przez dłużnika pozbawia wierzyciela interesu w utrzymaniu umowy, wierzyciel może wezwać dłużnika do jej wykonania w oznaczonym terminie, z wyraźnym wskazaniem, że w razie jego bezskutecznego upływu wierzyciel jednostronnie rozwiąże umowę na koszt i ryzyko dłużnika. W takiej sytuacji dłużnik może wykonać zobowiązanie albo zwrócić się do sądu o stwierdzenie zasadności działania wierzyciela, co powoduje zawieszenie rozwiązania umowy. Jeżeli mimo upływu czasu nie następuje wykonanie zobowiązania, a sąd nie podejmuje decyzji, wierzyciel może ponownie dokonać notyfikacji z wyraźnym wskazaniem jej przyczyn. W takim przypadku następuje rozwiązanie umowy z chwilą otrzymania notyfikacji przez dłużnika.

Dodatkowo każda ze stron może jednostronnie rozwiązać umowę, nawet przed nadejściem terminu jej wykonalności, jeżeli z okoliczności w sposób niewątpliwy wynika, że druga strona nie wykona swojego zobowiązania o charakterze istotnym z punktu widzenia umowy.

Po trzecie, do rozwiązania umowy może dojść w wyniku orzeczenia sądu, który biorąc pod uwagę okoliczności sprawy może je zatwierdzić albo nakazać wykonanie zobowiązania.

Skutki jednostronnego rozwiązania umowy zależą od tego, czy wykonanie umowy miało charakter czynności jednokrotnej (*exécution instantanée*), czy było rozciągnięte w czasie (*exécution successive ou échelonnée*). W pierwszym przypadku rozwiązanie umowy ma skutek retroaktywny i powoduje wygaśnięcie zobowiązań stron (strony umowy są zobowiązane do wzajemnego zwrotu tego, co ewentualnie otrzymały w jej wykonaniu), w drugim rozwiązanie umowy działa na przyszłość, co powoduje, że strony nie są zobowiązane do zwrotu świadczeń otrzymanych

do momentu rozwiązania umowy, pod warunkiem że zostały one wykonane zgodnie z postanowieniami umowy.

W projekcie polskim kwestie odstąpienia od umowy regulują przepisy art. II.8–II.9 i II.11–II.14 projektu uniwersyteckiego. Zgodnie z ich brzmieniem wierzyciel w razie naruszenia zobowiązania może między innymi odstąpić od umowy, chyba że niezwłocznie po złożeniu przez niego oświadczenia dłużnik doprowadził świadczenie do stanu zgodnego z zobowiązaniem. Wierzyciel nie jest także uprawniony do odstąpienia od umowy, gdy naruszenie zobowiązania jest nieistotne, czyli takie, które tylko w nieznacznym stopniu pozbawia go tego, czego mógł zasadnie oczekiwać na podstawie umowy w chwili jej zawarcia. Podobnie jak w przypadku projektu francuskiego strona może odstąpić od umowy przed terminem spełnienia świadczenia, jeżeli jest oczywiste, że dojdzie do naruszenia zobowiązania albo druga strona oświadczy, że zobowiązania nie wykona. Natomiast projekt polski w przeciwieństwie do projektu francuskiego przewiduje możliwość odstąpienia tylko co do części umowy, jeżeli naruszenie zobowiązania dotyczy części świadczenia, chyba że częściowe świadczenie nie ma dla strony znaczenia ze względu na naturę zobowiązania. Odmiennie niż w projekcie francuskim odstąpienie od umowy nie znosi zobowiązania, a w szczególności nie narusza postanowień umownych dotyczących skutków jego naruszenia (po odstąpieniu od umowy strony mogą dochodzić naprawienia szkody wynikłej z niewykonania umowy na zasadach ogólnych), choć zwalnia strony z obowiązku wykonania zobowiązania lub jego części. Każda ze stron jest zobowiązana do zwrotu tego, co otrzymała od drugiej strony w związku z wykonaniem zobowiązania, albo jego części.

10.2. UPRAWNIENIE DO WSTRZYMANIA SIĘ ZE SPEŁNIENIEM ŚWIADCZENIA

Artykuł 160 *Projet Chancellerie* stanowi tylko, że w umowach wzajemnych każda ze stron może odmówić wykonania swojego zobowiązania, jeżeli druga strona nie wykonuje swojego wymagalnego zobowiązania. Kwestię uprawnienia do wstrzymania się ze spełnieniem świadczenia wzajemnego projekt polski reguluje nieco szerzej. Zgodnie z art. II.7 projektu zmian w zakresie wykonania i skutków naruszenia zobowiązań w umowach wzajemnych strona może wstrzymać się ze spełnieniem całości lub odpowiedniej części świadczenia do czasu zaoferowania świadczenia przez drugą stronę umowy lub nawet jeżeli druga strona zaoferuje świadczenie, ale w sposób uzasadniający odmowę jego przyjęcia, czyli zaoferuje świadczenie, które w sposób istotny narusza zobowiązanie, w sposób inny niż przekroczenie terminu (art. II.6 projektu uniwersyteckiego). Ponadto strona, która powinna spełnić świadczenie wcześniej, może wstrzymać się z jego

spełnieniem, jeżeli z okoliczności wynika, że druga strona nie spełni świadczenia w terminie lub spełni je w sposób uzasadniający odmowę jego przyjęcia.

10.3. DOCHODZENIE WYKONANIA ZOBOWIĄZANIA

Zgodnie z art. 162 *Projet Chancellerie* wierzyciel może żądać wykonania w naturze zobowiązania do czynienia, chyba że takie wykonanie jest niemożliwe lub związane z niewspółmiernie wysokimi kosztami. Jeżeli wykonanie w naturze z jakiegokolwiek przyczyny byłoby niemożliwe, wierzyciel może w jego miejsce zażądać odszkodowania. Odszkodowanie będzie mu także przysługiwało w sytuacji nieprzestrzegania przez dłużnika zobowiązania do nieczynienia. W takim przypadku wierzyciel może dodatkowo żądać wykonania zobowiązania w naturze, ale wyłącznie ze skutkiem na przyszłość (art. 163 *Projet Chancellerie*).

W projekcie francuskim dopuszczono również możliwość wykonania zobowiązania albo przywrócenia do stanu zgodnego z umową przez samego wierzyciela na koszt dłużnika za zezwoleniem sądu. W takiej sytuacji dłużnik może zostać zobowiązany do dania zaliczki na poczet kosztów wykonania ciężącego na nim zobowiązania (art. 164 *Projet Chancellerie*). Wyżej wymienione rozwiązanie przewiduje także projekt polski w art. II.8 i II.10 projektu uniwersyteckiego, przyznając takie uprawnienie konsumentowi, który składając oświadczenie o odstąpieniu od umowy ze względu na nienależyte wykonanie zobowiązania może wskazać przedsiębiorcy sposób doprowadzenia świadczenia do stanu zgodnego z zobowiązaniem.

Dodatkowo, zgodnie z art. 159 *Projet Chancellerie*, wierzyciel może żądać także odszkodowania pieniężnego.

W projekcie polskim dochodzenie wykonania zobowiązania zostało uregulowane nieco odmiennie (art. II.4–II.5 projektu uniwersyteckiego). Zgodnie z tymi artykułami w przypadku niewykonania zobowiązania niepieniężnego wierzyciel może domagać się jego spełnienia, a jeżeli zobowiązanie polega na nienależytym wykonaniu zobowiązania, wierzyciel może domagać się doprowadzenia świadczenia do stanu zgodnego z zobowiązaniem, w szczególności przez jego naprawę lub wymianę, chyba że spełnienie świadczenia jest niemożliwe lub byłoby nadmiernie utrudnione, a wierzyciel może uzyskać przedmiot świadczenia z innego źródła bez nadmiernych trudności albo świadczenie ma ściśle osobisty charakter. Natomiast w razie niewykonania wzajemnego zobowiązania pieniężnego wierzyciel może domagać się zapłaty za świadczenie, nawet jeżeli druga strona oświadczy, że nie przyjmie tego świadczenia lub jego części, w takim bowiem wypadku wierzyciel powinien zaprzestać wykonywania zobowiązania wzajemnego, chyba że zaprzestanie narażałoby go na znaczne trudności lub koszty. Żądanie zapłaty jest wyłączone w sytuacji, gdy przedmiot umowy znajduje się w powszechnym obrocie, co nie wyłącza możliwości skorzystania przez wierzyciela ze środków ochrony prawnej

przysługujących w razie naruszenia zobowiązania. Dodatkowo w projekcie polskim uregulowano kwestię dochodzenia wydania surogatów. W przypadku zbycia, uszkodzenia lub utraty przedmiotu świadczenia wierzyciel może domagać się wydania wszystkiego, co dłużnik uzyskał w zamian za ten przedmiot albo jako naprawienie szkody.

10.4. NAPRAWIENIE SZKODY

Autorzy projektu francuskiego w zakresie naprawienia szkody nie zaproponowali żadnych uregulowań, które można byłoby zakwalifikować jako propozycję reformy prawnej, gdyż są one dosłownym powtórzeniem uregulowań obecnie obowiązującego kodeksu cywilnego, a jedyna zmiana ma charakter formalny i polega na zmianie numeracji artykułów.

Zgodnie zatem z art. 172 *Projet Chancellerie* (art. 1146 C.C.) wierzyciel może żądać odszkodowania, jeżeli dłużnik pozostaje w zwłóce z wykonaniem swojego zobowiązania. Jego żądanie powinno jednak zostać poprzedzone wezwaniem dłużnika do wykonania zobowiązania, które nie jest obwarowane żadnymi szczególnymi warunkami co do formy i może nastąpić w formie zwykłego pisma, jeżeli w sposób dostatecznie wyraźny wynika z niego wezwanie do wykonania zobowiązania. Podstawą żądania odszkodowania jest zarówno sytuacja, w której dłużnik nie wykonał zobowiązania, jak również w której spóźnił się z jego wykonaniem, chyba że nie można mu zarzucić złej wiary, a niewykonanie zobowiązania wynika z działania siły wyższej — art. 173 *Projet Chancellerie* (art. 1147 C.C.). Jeśli chodzi o zakres odszkodowania, to obejmuje ono zarówno *lucrum cessans*, jak i *damnum emergens* stanowiące natychmiastowy i bezpośredni skutek niewykonania zobowiązania przez dłużnika, chyba że nie można mu przypisać winy w niewykonaniu zobowiązania — art. 175–177 *Projet Chancellerie* (art. 1149–1151 C.C.).

W projekcie polskim zagadnienia związane z naprawieniem szkody zostały uregulowane w art. II.18–II.20 projektu uniwersyteckiego. Zgodnie z tymi postanowieniami wierzyciel może żądać naprawienia szkody powstałej w wyniku naruszenia zobowiązania, chyba że naruszenie to jest spowodowane przyczynami leżącymi poza kontrolą dłużnika (tak jak w projekcie francuskim), których skutkom nie można było zapobiec nawet przy dołożeniu należytej staranności. W projekcie polskim opowiedziano się za szerszym niż w projekcie francuskim kręgiem osób, których działania powodujące naruszenie zobowiązania prowadzą do obowiązku naprawienia szkody. Wierzyciel może bowiem domagać się naprawienia szkody wynikłej z naruszenia zobowiązania także przez osoby, z których pomocą dłużnik wykonuje zobowiązanie, lub którym powierza jego wykonanie, chyba że naruszenie zobowiązania wynika z przyczyn leżących poza kontrolą tych osób, których skutkom nie można było zapobiec nawet przy dołożeniu należytej staranności. Ponadto w prze-

ciwieństwie do projektu francuskiego, którego uregulowania ograniczają się do zagadnień związanych z dochodzeniem naprawienia tylko szkody o charakterze majątkowym, projekt polski przewiduje możliwość dochodzenia przez wierzyciela także naprawienia szkody niemajątkowej wynikłej z naruszenia zobowiązania, ograniczając jednak tę możliwość do sytuacji, gdy jest to usprawiedliwione właściwością zobowiązania zmierzającego do zaspokojenia niemajątkowego interesu wierzyciela. W obu przedstawionych wyżej przypadkach dłużnik jest zwolniony z odpowiedzialności, jeżeli szkoda miała taki charakter, że dłużnik jej nie przewidywał i nie mógł przewidzieć jako skutku naruszenia zobowiązania.

10.5. KARA UMOWNA

Regulacje obu projektów dotyczące kary umownej są zbliżone. Zgodnie z art. 178 *Projet Chancellerie*, który jest dosłownym powtórzeniem art. 1152 C.C., jeżeli strony zastrzegły w umowie obowiązek zapłaty oznaczonej kwoty na wypadek naruszenia zobowiązania (kara umowna), wierzyciel może żądać tylko tej kwoty w wysokości wskazanej w umowie stron. Sąd może jednak, nawet działając z urzędu, zmodyfikować wysokość kary umownej, przez jej zwiększenie lub zmniejszenie, gdy jej wysokość przewidziana w umowie jest zbyt wygórowana lub zbyt niska. Sąd może dokonać modyfikacji kary umownej nawet w przypadku przeciwnych postanowień umowy, które w takiej sytuacji uważa się za nienapisane. Projekt polski w zakresie kary umownej różni się jednak od powyższej regulacji w pewnych szczegółach, które mają jednak bardzo doniosłe znaczenie (art. II.26–II.27 projektu uniwersyteckiego). Po pierwsze, zgodnie z projektem polskim wierzyciel może żądać zapłaty kary umownej tylko w razie poniesienia szkody na zasadach przewidzianych dla jej naprawienia. Po drugie, projekt przewiduje możliwość modyfikacji wysokości kary umownej tylko w sytuacji, gdy strony ustaliły ją w zbyt wygórowanej wysokości w stosunku do stopnia naruszenia interesu wierzyciela i tylko na żądanie dłużnika. Dodatkowo autorzy projektu polskiego uregulowali kwestię zbiegu kary umownej z odszkodowaniem i odsetkami, proponując, by zastrzeżenie kary umownej nie uchybiało możliwości dochodzenia naprawienia szkody na zasadach ogólnych oraz że w przypadku zbiegu roszczeń wierzyciela z kary umownej i odsetek może on domagać się co najwyżej zapłaty kwoty równej wyższej z tych należności.

10.6. ODSETKI

W projekcie francuskim, podobnie jak ma to miejsce w przypadku regulacji dotyczących naprawienia szkody i kary umownej, również regulacje dotyczące

odsetek są dokładnym powtórzeniem uregulowań obecnie obowiązującego kodeksu cywilnego. Zgodnie z art. 179 *Projet Chancellerie* (art. 1153 C.C.) w razie opóźnienia w spełnieniu zobowiązania pieniężnego wierzyciel ma prawo żądania odsetek co do zasady w wysokości ustalonej w ustawie (jedynie w przypadku zobowiązań wynikających z prawa handlowego oraz przy poręczeniu wysokość odsetek może być inna). Wierzyciel korzysta z prawnych ułatwień w ich dochodzeniu, a mianowicie w celu ich uzyskania nie musi wykazywać wysokości poniesionej szkody. Wierzyciel może żądać zapłaty odsetek za okres do dnia wezwania dłużnika do wykonania zobowiązania, a jeżeli opóźnienie jest spowodowane działaniem dłużnika będącego w złej wierze, oprócz zapłaty odsetek wierzyciel może domagać się dodatkowego odszkodowania. W projekcie francuskim uregulowano także kwestię zapłaty odsetek w razie opóźnienia w zapłacie zasądanego odszkodowania. Zgodnie z art. 180 *Projet Chancellerie* (art. 1153–1 C.C.) w takiej sytuacji wierzycielowi przysługują z mocy prawa odsetki ustawowe, których wysokość co do zasady liczona jest od dnia ogłoszenia wyroku, chyba że sędzia postanowi inaczej.

Autorzy projektu polskiego dość szeroko uregulowali kwestię odsetek, poświęcając jej aż pięć artykułów (art. II.21–II.25 projektu uniwersyteckiego). Tak samo jak w projekcie francuskim odsetki należą się wierzycielowi, jeżeli dłużnik opóźnia się ze spełnieniem świadczenia pieniężnego, ale nie od daty wezwania do jego wykonania, ale „za czas opóźnienia”, czyli od chwili wymagalności roszczenia. Odmienne też niż w projekcie francuskim uregulowana została kwestia wysokości odsetek. Odsetki ustawowe należą się tylko w sytuacji, gdy ich stopa nie była z góry oznaczona, w przeciwnym razie, także w sytuacji gdy wiarygodność jest oprocentowana według innej niż ustawowa stopy, należą się odsetki obliczone według tej innej stopy. Natomiast tak samo jak w propozycji francuskiej wierzyciel może żądać obok odsetek także odszkodowania, jeżeli zostaną spełnione jego przesłanki. Możliwość żądania odsetek przez wierzyciela w przypadku umów wzajemnych została dodatkowo ograniczona przez przyznanie wierzycielowi uprawnienia do ich otrzymania tylko w takim zakresie, w jakim sam nie naruszył swojego zobowiązania wzajemnego lub innych obowiązków wynikających z zobowiązania. Pozostałe uregulowania zawarte w polskim projekcie dotyczą tzw. odsetek nadzwyczajnych, które obciążają przedsiębiorcę w razie niespełnienia świadczenia pieniężnego w terminie, chyba że wynika ono z przyczyn leżących poza kontrolą dłużnika, których skutkom nie można było zapobiec nawet przy dochowaniu należytej staranności. W takim przypadku wysokość odsetek nie może być niższa niż wysokość odsetek ustawowych, a ich stopa odpowiada powiększonej o siedem punktów procentowych stopie procentowej stosowanej przez Europejski Bank Centralny do jego ostatniej głównej operacji refinansowej dokonanej przed pierwszym dniem kalendarzowym połowy danego roku, w której rozpoczęto ich naliczanie, chyba że umowa stanowi inaczej.

10.7. PROPOZYCJE NIEMAJĄCE SWOICH ODPOWIEDNIKÓW — ZAWIESZENIE WYKONANIA ZOBOWIĄZANIA I OBNIŻENIE WYSOKOŚCI ŚWIADCZENIA

Na zakończenie należy jeszcze wspomnieć o uregulowaniach, które nie mają swoich odpowiedników, a mianowicie francuskiej instytucji zawieszenia wykonania zobowiązania i polskiej propozycji obniżenia wysokości świadczenia, które znajdują zastosowanie w razie naruszenia zobowiązania.

Pierwsza z nich została uregulowana w art. 161 *Projet Chancellerie*, który stanowi, że w razie niewykonania zobowiązania wzajemnego spowodowanego działaniem siły wyższej wykonanie takiego zobowiązania może zostać zawieszona (jak się wydaje aż do czasu ustania jej działania), pod warunkiem jednak, że niewykonanie zobowiązania nie ma charakteru trwałego.

Druga z nich została uregulowana w projekcie polskim w art. II.8 i II.15–II.17 projektu zmian w zakresie wykonania i skutków naruszenia zobowiązań. Zgodnie z tymi uregulowaniami w razie niewykonania zobowiązania wierzyciel może między innymi obniżyć swoje świadczenie, chyba że dłużnik niezwłocznie doprowadził je do stanu zgodnego z zobowiązaniem. O uprawnieniach konsumentów w tym zakresie była już mowa wyżej. Obniżenie świadczenia powinno nastąpić w stosunku, w jakim wartość spełnionego świadczenia z zobowiązania wzajemnego pozostaje do wartości świadczenia, gdyby zobowiązanie zostało należycie wykonane. Stosunek powyższy ustala się na podstawie cen z chwili, w której świadczenie powinno być spełnione. Ponadto wierzyciel może obniżyć własne świadczenie, jeżeli wartość przedmiotu świadczenia doprowadzonego przez dłużnika do stanu zgodnego z zobowiązaniem nie odpowiada wartości świadczenia, gdyby zobowiązanie zostało wykonane.

Porównanie proponowanych w projektach polskim i francuskim zmian w zakresie skutków niewykonania umowy wypada niewątpliwie na korzyść projektodawców polskich.

Proponują oni nowoczesne i spójne rozwiązania wpisujące się w nurt zmian europejskich w tym zakresie. Takie stwierdzenie nie może dziwić, biorąc pod uwagę, że projektodawca francuski zdecydował się w tym zakresie na utrzymanie rozwiązań dziewiętnastowiecznych, choć zapowiedział przeprowadzenie reformy tych regulacji w przyszłości. Na szczególne podkreślenie i pozytywną ocenę zasługują przede wszystkim następujące polskie propozycje.

Po pierwsze, projekt polski w przeciwieństwie do projektu francuskiego przewiduje możliwość odstąpienia tylko od części umowy, co, jak zapewne pokaże praktyka, jest prawidłowym i pożądanym rozwiązaniem prawnym dającym stronom swobodę wyboru innej możliwości niż tylko utrzymanie albo zakończenie stosunku prawnego. Po drugie, projektodawca polski uniknął błędu, którym obarczony jest projekt francuski, proponując, by odstąpienie od umowy nie znosiło zobowiązania,

a w szczególności nie naruszało postanowień umownych dotyczących skutków jego naruszenia. Odstąpienie od umowy nie musi, ale jednak najczęściej powoduje powstanie szkody majątkowej i nie można uznać za teoretycznie poprawne i moralnie właściwe przyjmowania fikcji prawnej, tak jak to ma miejsce w projekcie francuskim, że w razie odstąpienia od umowy zobowiązanie nigdy nie istniało. Możliwość dochodzenia odszkodowania jest bowiem logiczną i pożądaną konsekwencją zakończenia umowy w inny sposób niż wykonanie zobowiązania. W tej ostatniej kwestii pozytywnie należy ocenić obecne w projekcie polskim poszerzenie kręgu osób, których działanie powodujące naruszenie zobowiązania prowadzi do powstania obowiązku odszkodowawczego, a także przewidzenie możliwości dochodzenia naprawienia szkody o charakterze niemajątkowym. Projektodawcy polscy przewidzieli także znacznie bardziej szczegółowe uregulowanie kary umownej i odsetek, w tym odsetek o charakterze nadzwyczajnym zarezerwowanych dla nieterminowego wykonania zobowiązania pieniężnego przez przedsiębiorcę.

Przeprowadzona analiza prawnoporównawcza prowadzi do konkluzji, że choć projektowi reformy francuskiego prawa cywilnego nie można odmówić znaczenia i wartości prawnej oraz wzbogacającej roli, jaką zapewne jego rozwiązania będą pełniły w dyskusji nad projektem europejskiego prawa umów, to jednak dwa polskie projekty prezentują się na jego tle jako bardziej dopracowane i przemyślane propozycje reform umiejętnie łączące tradycyjne, obowiązujące w polskim kodeksie cywilnym rozwiązania ze zdobyczami współczesnego nurtu kodyfikacyjnego, co niewątpliwie bardzo cieszy.

